

บทที่ 2

มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการใช้เครื่องพันธนาการ กับผู้ต้องขังในประเทศไทย

การใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขัง ในขณะที่คำพิพากษายังไม่ถึงที่สุดนั้นหากเป็นการใช้โดยที่ไม่ระมัดระวัง หรือโดยอำเภอใจของเจ้าหน้าที่เรือนจำ นอกจากเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังดังกล่าวแล้วนั้น ยังถือเป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศด้วย เพราะบุคคลเหล่านี้ยังได้รับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพอย่างเช่นคนปกติทั่วไป

2.1 กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ

กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษที่สำคัญของประเทศไทย คือ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 และกฎกระทรวงซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ดังกล่าวซึ่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ได้มีการประกาศใช้ภายหลังจากที่ประเทศไทย ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 เพราะรัฐบาลในขณะนั้นได้ตระหนักถึงความสำคัญของงานราชทัณฑ์ โดยยกฐานะแผนกราชทัณฑ์ใน “กรมพลำภัง”¹ (กรมการปกครอง) เป็น “กรมราชทัณฑ์” และเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ในปี พ.ศ. 2479 ดังกล่าวทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากหลักกฎหมายในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และกฎกระทรวงซึ่งออกโดยอาศัยอำนาจแห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวแล้ว การจะปฏิบัติต่อผู้ต้องขังมีหลักการในเบื้องต้นร่วมกัน กล่าวได้ ดังนี้

(1) จะต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ให้สอดคล้องและถูกต้องตามกฎหมาย กฎ ข้อบังคับ และระเบียบที่เกี่ยวข้อง โดยเคร่งครัด ทั้งนี้ เพื่อเป็นการให้ประกันต่อหลักสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังนั้น

(2) จะต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยยึดหลักมนุษยธรรม เสมือนหนึ่งว่าผู้ต้องขังเป็นมนุษย์คนหนึ่งซึ่งอาจถูกจำกัดสิทธิบางอย่างเนื่องจากการกระทำความผิดนั้น แต่คงไว้ซึ่งสิทธิในการที่จะ

¹ พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542. , 2546.

ได้รับการดูแลในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์คนหนึ่งจะต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้สอดคล้องกับหลักการที่เป็นที่ยอมรับของอารยประเทศเท่าที่ไม่ขัดต่อจารีตประเพณีวัฒนธรรม และสภาพทางสังคมของแต่ละประเทศอย่างไรก็ตาม การปฏิบัติต่อผู้ต้องขังนั้น ก็มีรายละเอียดที่แตกต่างกันอยู่หลายส่วน ดังนั้น จึงจำเป็นต้องแยกพิจารณาถึงความหมายและหลักการปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ ในการจำกัดขอบเขตในการศึกษาไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนต่อเนื้อหาอื่น ที่ไม่เกี่ยวข้องถึงการศึกษา

ในเรื่องนี้โดยที่ความหมายและแนวทางปฏิบัติตลอดจนอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ นั้น จะพิจารณาจากกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ หรือกฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องในงานราชทัณฑ์ เป็นหลักอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ นั้น จะพิจารณาจากกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ หรือกฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องในงานราชทัณฑ์เป็นหลัก

ความหมายของผู้ต้องขัง “ผู้ต้องขัง” หมายถึง บุคคลที่ถูกขังอยู่ในเรือนจำ ได้แก่ นักโทษ เต็ดขาด คนต้องขังและคนฝาก ซึ่งตามความหมายในพจนานุกรมดังกล่าวได้ให้ความหมายไว้สอดคล้องกับพระราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 มาตรา 4 (2) ที่ว่า ผู้ต้องขัง หมายถึงตลอดถึงนักโทษเต็ดขาดคนต้องขัง คนฝากโดยนัยความหมายดังกล่าวจึงทำให้ทราบว่า บุคคลทุกคนที่นำมาคุมขังไว้ในเรือนจำถือเป็นผู้ต้องขังหมด คำว่า “ผู้ต้องขัง” จึงเป็นคำรวม เมื่อไม่ประสงค์จะระบุเฉพาะเจาะจงถึงผู้ที่ถูกคุมขังประเภทใดประเภทหนึ่งภายในเรือนจำ ดังนั้นในความหมายของคำว่า ผู้ต้องขัง จึงประกอบด้วย (1) นักโทษเต็ดขาด (2) คนต้องขัง และ (3) คนฝาก “นักโทษเต็ดขาด” ตามความของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 มาตรา 4 (3) หมายความว่า บุคคลซึ่งถูกขังไว้ตามหมายจำคุกภายหลังคำพิพากษาถึงที่สุดและหมายความรวมถึงบุคคลซึ่งถูกขังไว้ตามคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมายให้ลงโทษด้วย และในความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ก็ได้ให้ความหมายไว้ในทำนองเดียวกัน² จึงทำให้คำว่า นักโทษเต็ดขาด แยกพิจารณาความหมายได้ 2 ประการ คือ

(ก) บุคคลที่ถูกจำคุกตามหมายจำคุกภายหลังคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วนั้น จะเรียกว่าเป็นนักโทษเต็ดขาดได้ ต้องเข้าองค์ประกอบสองประการ คือ ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดแล้ว และถูกคุมขังอยู่ด้วยอำนาจตามหมายจำคุก ซึ่งโดยปกติเรียกนักโทษเต็ดขาด เป็นคำสั้น ๆ ว่านักโทษชาย หรือนักโทษหญิง เรียกย่อ ๆ ว่า น.ช. หรือ น.ญ.³ กรณีของ “คำพิพากษาถึงที่สุด” ในที่นี้ หมายความว่า ดังนี้

² พจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 (น.568), 2546

³ จาก เอกสารการสอน ชุติวิชา กฎหมายเกี่ยวกับงานราชทัณฑ์ (น.348), โดย วิสัย พฤษะวัน ข, 2547, ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

(1) คำพิพากษาของศาลฎีกา ซึ่งเมื่อมีคำพิพากษาของศาลฎีกาแล้ว โจทก์ จำเลย ไม่มีสิทธิคัดค้าน คำพิพากษาของศาลได้อีกต่อไป⁴

(2) คำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ ซึ่งต้องห้ามฎีกาตามกฎหมาย หรือไม่ต้องห้ามฎีกา แต่โจทก์ จำเลย ฎีกาภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด

(3) คำพิพากษาของศาลชั้นต้น ซึ่งต้องห้ามอุทธรณ์ตามกฎหมายหรือซึ่ง โจทก์ จำเลย ไม่อุทธรณ์ในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนด แม้ไม่ต้องห้ามอุทธรณ์ก็ตาม แต่สำหรับคดีที่มีคำพิพากษาของศาลชั้นต้น ให้ลงโทษประหารชีวิตจำเลย หรือจำคุกตลอดชีวิต แม้จะไม่มีการอุทธรณ์ คดีก็ยังไม่ถึงที่สุด ศาลชั้นต้นจะต้องส่งสำนวนคดีไปให้ศาลอุทธรณ์พิจารณา หากศาลอุทธรณ์พิพากษายืนตามคำพิพากษาของศาลชั้นต้น คำพิพากษานี้จึงจะถึงที่สุด⁵ สำหรับหมายจำคุก เป็นมาตรการบังคับในการดำเนินคดีอาญาชนิดหนึ่งเพื่อนำมาซึ่งการบังคับโทษทางอาญา ปกติเป็นหมายให้บังคับคดีตามคำพิพากษาอันถึงที่สุดของศาลในกรณีที่ศาลพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำคุก โดยที่การบังคับคดี ก็คือ การออกหมายจำคุกส่งไปยังเจ้าพนักงานราชทัณฑ์ และการออกหมายจำคุก ศาลต้องกระทำโดยไม่ชักช้า ซึ่งศาลอาจออกหมายจำคุกหรือที่เรียกว่าหมายแดงแจ้งโทษในวันที่คำพิพากษาถึงที่สุดหรือวันต่อ ๆ มา ที่เป็นการไม่ชักช้าได้ในบางกรณีคดียังอยู่ในระยะเวลาที่โจทก์หรือจำเลยอาจยื่นอุทธรณ์หรือฎีกาตามคำพิพากษาของศาลล่างได้ แต่จำเลยไม่ประสงค์จะอุทธรณ์หรือฎีกาอีกต่อไป จำเลยอาจยื่นคำร้องขอต่อศาลเพื่อขอให้ศาลออกหมายจำคุกก็ได้ ในกรณีเช่นนี้ศาลก็อาจออกหมายจำคุกให้แก่จำเลยตั้งแต่วันที่จำเลยร้องขอเป็นต้นไป⁶ อันเป็นผลทำให้คดีถึงที่สุด จำเลยกลายเป็นนักโทษเด็ดขาด มีผลตามกฎหมายซึ่งอาจทำให้จำเลยได้รับผลจากพระราชกฤษฎีกาให้พระราชทานอภัยโทษ⁷ แต่เมื่อคดียังไม่ถึงที่สุด ไม่ว่าจะกรณีใด

⁴ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 23 บัญญัติ “ศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาพิพากษาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ภาค ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยการอุทธรณ์ หรือฎีกาและคดีที่กฎหมายอื่นบัญญัติให้ศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาพิพากษา รวมทั้งมีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาด หรือสั่งคำร้อง คำขอที่ยื่นต่อศาลฎีกาตามกฎหมาย คดีที่ศาลฎีกาได้พิจารณาพิพากษา หรือมีคำสั่งแล้ว คู่ความไม่มีสิทธิที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาคัดค้านนั้นต่อไป”.

⁵ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 245.

⁶ คำสั่งคำร้องศาลฎีกา ที่ 86/2500 (ประชุมใหญ่) “ในคดีที่จำเลยหลายคนมีความผิดฐานเดียวกัน หรือต่อเนื่องกันก็ตาม ถ้าความผิดสำหรับจำเลยคนใดคนหนึ่งถึงที่สุดแล้ว ก็ออกหมายแดงแจ้งโทษสำหรับจำเลยคนนั้นได้ในเมื่อจำเลยนั้นร้องขอ”.

⁷ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 715/2503 “นักโทษเด็ดขาดตามมาตรา 3 แห่งพระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ พ.ศ. 2500 หมายความว่านักโทษเด็ดขาดตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ซึ่งหมายแดงแจ้งโทษเด็ดขาดได้ออกก่อนหรือในวันที่พระราชกฤษฎีกานี้ใช้บังคับ.....”.

ตามกฎหมายก็แล้วแต่ ศาลอาจสั่งขังจำเลยไว้ก่อนได้ กรณีที่ต้องออกหมายจำคุกจำเลยนั้น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาได้กำหนดไว้ให้ออกหมายจำคุกจำเลยได้ในกรณีเมื่อจำเลย ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกและเมื่อจำเลยต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้ประหารชีวิตโดยการออก หมายจำคุก สำหรับในกรณีที่จำเลยต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้ประหารชีวิต ก็เพราะกฎหมาย กำหนดให้รอการประหารชีวิตไว้ มีกำหนดหกสิบวันนับแต่วันฟังคำพิพากษาจึงจะจัดการตามคำ พิพากษาได้ ในระหว่างนั้นจึงให้จำคุกจำเลยไว้เมื่อศาลออกหมายจำคุกเช่นว่านี้แล้ว จำเลยก็ กลายเป็นนักโทษเด็ดขาดซึ่งผลของการเป็นนักโทษเด็ดขาดนั้นมีความสำคัญต่อตัวนักโทษ เพราะ จะทำให้ได้รับการปฏิบัติ ตามที่กฎหมายกำหนด แตกต่างจากนักโทษที่อยู่ในระหว่างพิจารณาคดี หรือก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดนับตั้งแต่ที่มีสภาพเป็นนักโทษเด็ดขาด นั้น แต่ก็มีสิทธิต่าง ๆ ตาม กรอบที่กฎหมายให้ไว้ในฐานะที่เป็นนักโทษเด็ดขาดเช่นกัน เช่น ในการเลื่อนชั้นนักโทษ ในการ ยื่นทูลเกล้าถวายฎีกา เป็นต้น⁸ บุคคลซึ่งถูกขังไว้ตามคำสั่งที่ชอบด้วยกฎหมายให้ลงโทษใน ความหมายนี้ คำว่า นักโทษเด็ดขาด ตามปกติแล้วศาลเท่านั้นที่มีอำนาจสั่งขังหรือจำคุกบุคคลไว้ใน เรือนจำ และจะต้องออกหมายขังหรือจำคุกตามเหตุผลที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญา⁹ ซึ่งแม้การที่พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ในมาตรา 852 ยอมรับเอกสารอัน เป็นคำสั่งของเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจ ก็หมายถึง ในกรณีคนฝากควบคุมตัวตามพระราชบัญญัติ ราชทัณฑ์ มาตรา 4 (5) ซึ่งฝากไว้ชั่วคราว เนื่องจากความจำเป็นซึ่งกฎหมายให้อำนาจไว้เท่านั้น มิได้ให้อำนาจผู้ใดสั่งขังหรือจำคุกบุคคลใด ๆ โดยอาศัยอำนาจเด็ดขาดไม่ผ่านกระบวนการยุติธรรม ตามขั้นตอนที่ถูกต้อง แต่ในประเทศไทยเราและในอีกหลายประเทศ มีกลุ่มบุคคลหรือบุคคลที่ สามารถใช้อำนาจของกำลังมิใช่อำนาจของกฎหมาย ในการทำรัฐประหารหรือการปฏิวัติยึดกุม อำนาจสูงสุด และใช้อำนาจนั้นหรือยอมให้มีการใช้อำนาจนั้น โดยบัญญัติไว้ในธรรมนูญการ ปกครอง ให้อำนาจผู้นำหรือกลุ่มผู้นำสั่งลงโทษผู้ใดก็ได้ในรูปของประกาศหรือคำสั่ง โดยเป็น อำนาจพิเศษที่ไม่ผ่านกระบวนการยุติธรรมที่เป็นหลักของสังคม แต่เป็นลักษณะของคำสั่งที่ชอบ ด้วยกฎหมายให้ลงโทษ¹⁰ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 มาตรา 8 บัญญัติว่า “เจ้าพนักงาน เรือนจำจะไม่รับบุคคลใด ๆ ไว้เป็นผู้ต้องขังในเรือนจำ เว้นแต่จะได้รับหมายอาญา หรือเอกสารอัน เป็นคำสั่งของเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจเด็ดขาด เพื่อให้ได้รับสิทธิเหมือนนักโทษเด็ดขาดตามคำ

⁸ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 74 และ 262.

⁹ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 มาตรา 11 บัญญัติว่า “...คนต้องขังและคนฝากให้แยกขังไว้ต่างหากจากนักโทษเด็ดขาดเท่าที่จะกระทำได้”.

¹⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (9), 57, 59/1, 60, 71, 87, 88 เล่มเดิม

พิพากษาของศาล จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัติขึ้น¹¹ เมื่อบุคคลใดถูกสั่งขังด้วยอำนาจดังกล่าวแล้ว ก็กลายเป็นนักโทษเด็ดขาดตามกฎหมายเช่นเดียวกัน เหมือนนักโทษเด็ดขาดตามคำพิพากษาของศาลด้วยทุกประการ คำสั่งนี้จึงมีความหมายเท่ากับหมายจำคุกเมื่อคดีถึงที่สุดตามคำพิพากษาของศาลนั่นเอง “คนต้องขัง” ตามความหมายของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 มาตรา 4 (4) หมายถึง บุคคลที่ถูกขังไว้ตามหมายขัง และในความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ก็ให้ความหมายไว้ในทำนองเดียวกัน¹² หมายขังเป็นหมายอาญาชนิดหนึ่ง ซึ่งหมายขังเป็นคำสั่งของศาลให้จำกัดเสรีภาพในร่างกายหรือเสรีภาพในการเคลื่อนไหว เปลี่ยนที่ทางอย่างถาวรของผู้ต้องหา จำเลย หรือบุคคลอื่นการออกหมายขังผู้ต้องหา คือ การออกหมายขังในระหว่างการสอบสวน ส่วนการออกหมายขังจำเลยเป็นการออกหมายขังในระหว่างพิจารณาทั้งก่อนมีคำพิพากษาและหลังจากมีคำพิพากษาแล้วและแม้จะมีการยกฟ้องการออกหมายขังก็อาจจะเกิดขึ้นได้¹³ ดังนั้นในคดีที่ศาลยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุดไม่ว่าจะเป็นเพราะมีการอุทธรณ์หรือฎีกาหรือกรณีใดก็ตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา การที่จะเอาตัวผู้ต้องหาหรือจำเลย ไว้ในอำนาจรัฐได้ ก็ต้องมีหมายขังจากศาลผู้มีอำนาจออกหมายขัง คือ ศาล โดยศาลสามารถออกหมายขังได้ 3 ระยะ ดังนี้¹⁴

(ข) การออกหมายขังระหว่างการสอบสวน เป็นกรณีที่พนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการ ยื่นคำร้องต่อศาลขอให้ออกหมายขัง และสั่งขังผู้ต้องหาไว้ระหว่างสอบสวนโดยในทางปฏิบัติถือกันเป็นหลักว่า ถ้าพนักงานสอบสวน ยังไม่ได้ส่งสำนวนการสอบสวนให้พนักงานอัยการ ย่อมเป็นหน้าที่ของพนักงานสอบสวนที่จะยื่นคำร้องขอเอง ซึ่งมีระยะเวลาในการขังกำหนดไว้สำหรับคดีประเภทต่าง ๆ ที่เรียกกันทั่วไปว่า นำตัวผู้ต้องหาไปฝากขังนั่นเอง

(ค) การออกหมายขังระหว่างการไต่สวนมูลฟ้อง หมายถึง การออกหมายขังจำเลยในคดีที่พนักงานอัยการฟ้อง¹⁵ ซึ่งศาลจะออกหมายขังโดยพลการ หรือโดยโจทก์ยื่นคำร้องก็ได้

¹¹ จาก *เอกสารการสอน* ชุตติวิชา กฎหมายเกี่ยวกับงานราชทัณฑ์ (น.349), โดย วิสัย พฤษะวัน, ม.ป.ป.

¹² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 น. 216

¹³ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 58, 59, 71, 8 -76

¹⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 58, 59, 71,87 และ 88

¹⁵ จาก *กฎหมายอาญาภาคทั่วไป* (น.307-310), โดย คณิต ฌ นคร, ม.ป.ป กรุงเทพฯ: วิญญูชน .

(ง) การออกหมายขังระหว่างการพิจารณา หมายถึง การออกหมายขังจำเลย ซึ่งศาลอาจออกหมายขังจำเลยได้ทั้งกรณีพนักงานอัยการฟ้องและกรณีผู้เสียหายฟ้อง ซึ่งศาลจะออกหมายขังโดยพลการหรือโดยโจทก์ยื่นคำร้องได้เช่นเดียวกัน โดยอาจเป็นการที่ศาลชั้นต้นออกหมายขังภายหลังพิพากษายกฟ้องจำเลยก็ได้ แต่ต้องเป็นกรณีที่คดียังไม่ถึงที่สุดเพื่อเป็นประกันการบังคับโทษ ทั้งนี้หมายขัง ไม่ว่าศาลจะออกหมายปล่อยหรือหมายจำคุกแทนบุคคลที่ถูกขังไว้ตามหมายขัง ซึ่งศาลออกให้ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น บุคคลเหล่านี้จึงเรียกตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ว่า “คนต้องขัง” ซึ่งเมื่อศาลสั่งขังคนต้องขังแล้วจะต้องขังบุคคลนั้นไว้ในเรือนจำตามหมายขังนั้น ภายในเขตอำนาจของศาลนั้นตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และศาลก็อาจมีคำสั่งให้โอนการขังมาขังไว้ในเรือนจำแล้วผู้ต้องขังนั้นก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ด้วย ซึ่งมาตรา 12 ของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 ก็ให้อำนาจอธิบดีกรมราชทัณฑ์ย้ายผู้ต้องขังไปเรือนจำต่าง ๆ ได้สำหรับบุคคลที่ถูกศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์มีคำพิพากษา ให้ลงโทษจำคุกแต่คดียังไม่ถึงที่สุด ยังอยู่ในระหว่างอุทธรณ์หรือฎีกานั้น ถ้าไม่มีการประกันตัวศาลจะออกหมายขังไว้แต่ตามพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ยังไม่ถือว่าเป็นนักโทษเด็ดขาด ดังนั้นจะเรียกบุคคลเหล่านี้โดยภาษากฎหมายว่าอย่างไร ก็ไม่มีคำจำกัดความไว้ จะเรียกว่า คนต้องขัง ก็ไม่สมควร เพราะคนต้องขังหมายถึงบุคคลที่ถูกขังไว้ตามหมายขัง ไม่ใช่หมายจำคุก แต่หากพิจารณาในทางปฏิบัติจากตัวหมายอาญาที่ศาลใช้สำหรับสั่งจำคุกไปถึงเรือนจำ จะใช้คำว่า “หมายจำคุกระหว่างอุทธรณ์หรือฎีกา” ดังนั้นจึงเทียบเคียงได้กับพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 มาตรา 23 วรรค 2 และกฎกระทรวง มหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479 ข้อ 53 และข้อ 69 ซึ่งเรียกบุคคลเหล่านี้ว่า “คนต้องขังระหว่างอุทธรณ์หรือฎีกา” ทั้งนี้แม้ในกฎหมายจะปรากฏคำดังกล่าว แต่ก็ไม่มีกฎหมายใดให้คำจำกัดความเอาไว้

ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นคนต้องขัง หรือคนต้องขังระหว่างอุทธรณ์ หรือฎีกา ในที่นี้ “ผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายรวมทั้ง ผู้ต้องหาที่ศาลออกหมายขังในระหว่างการสอบสวน จำเลยที่ศาลออกหมายขังในระหว่างไต่สวนมูลฟ้องหรือพิจารณาคดีทั้งก่อนมีคำพิพากษาและหลังจากมีคำพิพากษาแล้ว หรือจำเลยที่ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาให้ลงโทษจำคุก และออกหมายขังไว้ เพราะคดียังไม่ถึงที่สุดและอยู่ในระหว่างอุทธรณ์ฎีกา ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต้องถูกส่งตัวเข้าไปคุมขังในเรือนจำ หรือ ทัณฑสถานทั้งสิ้น

2.2 ข้อตกลงกฎหมายระหว่างประเทศ

เกี่ยวกับการใช้เครื่องพันธนาการของต่างประเทศในเรื่องนี้จากการศึกษาถึง มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการใช้เครื่องพันธนาการ ของต่างประเทศ โดยมีมาตรการทางกฎหมายที่จะศึกษา ได้แก่ มาตรฐานทางด้านสิทธิของผู้ต้องขังของสหประชาชาติ ประเทศสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และสหราชอาณาจักร

2.2.1 หลักศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) เป็นมูลฐานหนึ่งของสิทธิมนุษยชน ดังมีนัยสำคัญ 2 ประการ¹⁶ ดังนี้

ประการแรกคือ “ธรรมชาติของมนุษย์” กล่าวคือ ลักษณะที่แท้จริงของมนุษย์ที่เกี่ยวกับสภาพจิตใจและความต้องการจำเป็นที่มุ่งใจให้มนุษย์ทำการใด ๆ ในทางทฤษฎี มนุษย์น่าจะเป็นอย่างเดียวกันไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใดแต่ในทางปฏิบัติ พฤติกรรมของมนุษย์ย่อมอยู่ภายใต้อิทธิพลของสังคมและวัฒนธรรมด้วย

ประการที่สอง “ศีลธรรม” กล่าวคือ เป็นหลักที่ว่าด้วยความรับผิดชอบชั่วดีที่สังคมหนึ่ง ๆ กำหนดให้สมาชิกยึดถือปฏิบัติ โดยไม่มีศีลธรรมสากลให้ยึดถือ นอกจากอนุমানเอาจากส่วนที่กำหนดไว้เหมือนกันในความประพฤติบางเรื่อง

ในเบื้องต้น หากพยายามเข้าถึงความหมายอย่างหยาบๆ ชนิดแปลไทยเป็นไทยโดยอ้างอิงพจนานุกรมฯ¹⁷ ก็จะไม่มีการอธิบายวลีดังกล่าวโดยตรง แต่หากไล่เรียงถอดความทีละคำ แล้วนำมาประกอบกัน “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ก็อาจแปลความให้ชัดเจน โดยหมายถึง ความยกย่องนับถือความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผลหรือเป็นสัตว์ที่มีจิตใจสูง¹⁸ ความหมายโดยพหุยชนะในข้อความที่ขยายให้ละเอียดขึ้นนี้ นัยสำคัญคงพุ่งไปที่การเคารพนับถือมนุษย์ ความเป็นมนุษย์ที่มีคุณสมบัติเชิงบวกสูงกว่าสัตว์โลกอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ประเด็นความเข้าใจที่รอบด้านในเรื่องนี้คงมิได้หยุดอยู่ที่เพียงความหมายเชิงพหุยชนะ แต่หากต้องมองเชื่อมโยงอิทธิพลที่มาทางความคิดหรือแนวคิดโดยรวมของการนำไปใช้พหุยชนะ แต่หากต้องมองเชื่อมโยงอิทธิพลที่มาทางความคิดหรือแนวคิดโดยรวมของการนำไปใช้ประโยชน์ พร้อมกับคำนึงถึงบริบททางศาสนาหรือวัฒนธรรมของสังคมประกอบด้วยสิทธิเช่นว่านี้มีได้ รัฐบาลที่จัดตั้งโดยประชาชนมีหน้าที่ต้องปกป้องอย่างไรก็ดี ในปัจจุบันยังไม่มีนิยามของคำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ใด ที่จะได้รับการ

¹⁶ จาก การอ้างอิงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ตามมาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 (น.9-10), โดย อุดม รัฐอมฤต, นพนิธิ สุริยะ, และบรรเจิด สิงคนดี, 2544, กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

¹⁷ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542. 2546.

¹⁸ จาก รัฐธรรมนูญ 2540. ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ผู้ซึ่งมีสิทธิมนุษยชน, โดย จริญญา โฆษณานันท์, 2544, กรุงเทพฯ : นิติธรรม.

ยอมรับเป็นการทั่วไป แม้จะเป็นเรื่องสำคัญต่อตัวผู้ต้องขังก็ตาม อีกทั้งในปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนก็ยังมีมุมมองคุ้มครองในเรื่องนี้ โดยอ้างถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะที่เป็น วัตถุประสงค์หนึ่งในการคุ้มครองสิทธิของมนุษย์และเสรีภาพขั้นพื้นฐาน แต่มีความพยายามของนักนิติศาสตร์และคำพิพากษาของรัฐธรรมนูญแห่งสหพันธสาธารณรัฐเยอรมนีที่ให้ความหมายของคำว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ซึ่งหมายถึง คุณค่าที่มีลักษณะเฉพาะและเป็นคุณค่าที่มีความผูกพันอยู่กับความเป็นมนุษย์ทุกคนโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงเพศ เชื้อชาติ ศาสนา วัย หรือคุณสมบัติอื่นๆ ของบุคคลนั้น โดยคุณค่าของความเป็นมนุษย์ดังกล่าว มีความมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์มีอิสระในการพัฒนาบุคลิกภาพส่วนตัวของบุคคลนั้น ๆ ภายใต้อำนาจรับผิดชอบของตนเอง โดยถือว่าศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าว มีความมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์มีอิสระในการพัฒนาบุคลิกภาพส่วนตัวของบุคคลนั้น ๆ ภายใต้อำนาจรับผิดชอบของตนเอง โดยถือว่าศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์เป็นคุณค่าที่ไม่อาจล่วงละเมิดได้¹⁹ ศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์จึงเป็นคุณค่าทั่วไปที่อยู่เหนือความเป็นส่วนตัวของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะ โดยเป็นส่วนประกอบพิเศษที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์โดยธรรมชาติและมีความสำคัญต่อตัวบุคคลเนื่องจากมนุษย์โดยธรรมชาติแล้วมีความแตกต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์หรือความเป็นคน จึงมีอยู่เฉพาะตัวมนุษย์เท่านั้น ดังนั้นรัฐธรรมนูญของรัฐเสรีประชาธิปไตยจึงบัญญัติขึ้นมาเพื่อรับรองและคุ้มครองศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ของปัจเจกบุคคลไว้ชัดเจนหรือโดยปริยายและให้การรับรองคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์พึงมี ศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ไว้เช่นกัน ทั้งนี้จึงถือว่าศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์เป็นคุณค่าในทางกฎหมายอย่างหนึ่งที่ได้รับการคุ้มครองแยกต่างหากจากสิทธิและเสรีภาพ และยังถือว่าศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์เป็นรากฐานของสิทธิเสรีภาพทั้งปวงด้วย เพราะโดยสภาพพื้นฐานแล้ว สิทธิและเสรีภาพต่างๆ เป็นเพียงผลของการรับรองศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์

การคว่ำพาดพิงกรรมใดเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์ในหรือนั้น เบื้องต้นอาจแยกพิจารณาได้สามประเด็นเบื้องต้น ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ประเด็นแรก ได้แก่ สิ่งนั้น ๆ มนุษย์ควรปฏิบัติต่อกันหรือไม่

ประเด็นที่สอง ได้แก่ ความรู้สึกทางด้านจิตใจของคนในสังคมนั้น สนับสนุนหรือโต้แย้งอย่างไร

ประเด็นที่สาม ได้แก่ แนวทางที่สังคมอื่น ที่มีประสบการณ์มาก่อน เป็นข้อพิจารณา

¹⁹ จาก หลักประกันสิทธิผู้ต้องขัง: กรณีศึกษาสิทธิในการดำเนินชีวิต (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท) (น.9-10), โดย ณัฐยา จรรยาชัยเลิศ, ม.ป.ป, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประกอบ²⁰ จึงกล่าวได้ว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ใช่ภาพตัวตายแต่มีลักษณะพลวัต ดังนั้นในการวินิจฉัยแต่ละครั้งแต่ละเรื่องจึงต้องมีคำอธิบายที่ไม่ชัดเจนต่อสังคม สำหรับผู้ต้องขังในเรือนจำซึ่งถือเป็นมนุษย์และพลเมืองของประเทศผู้หนึ่ง จึงควรได้รับสิทธิต่าง ๆ เช่นเดียวกับประชาชนทุกคนตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ เนื่องจากสถานะแห่งความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์เช่นนี้ ย่อมถือว่าดำรงอยู่ในมนุษย์ทุกคน และไม่อาจถูกกลืนหรือทำลายลงได้ ไม่ว่าจะโดยรัฐหรือโดยตัวของเขาเอง หมายความว่า แม้มนุษย์จะมีพฤติกรรมที่ชั่วร้ายไร้ศักดิ์ศรีหรือไร้คุณค่า แต่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเขาก็ยังคงอยู่มิได้ถูกกลืนหายไปด้วย ดังนั้นจึงต้องเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชนของบุคคลที่เป็นผู้ต้องหา จำเลย หรือผู้ต้องขังในเรือนจำด้วยเช่นเดียวกันแม้จะเป็นนักโทษเด็ดขาดก็ตาม²¹

จากหลักการดังกล่าว ประเทศไทยซึ่งเป็นรัฐเสรีประชาธิปไตยประเทศหนึ่ง ก็มีการรับรองในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เช่นกัน เมื่อพิจารณาได้จากเนื้อหาของรัฐธรรมนูญ ฉบับเดิม พ.ศ. 2540 ซึ่งเป็นฉบับที่ให้ความสำคัญกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากที่สุด โดยมีบทบัญญัติรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากกว่ารัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ รวมถึงการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ครั้งแรกในรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นไปตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ.1948 (The Universal Declaration of Human Rights 1948) และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights 1966) แต่ถึงแม้จะมีการบัญญัติเอาไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่คำว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ก็มีได้มีการให้คำนิยามเกี่ยวกับคำนี้เอาไว้ เหมือนกับในหลาย ๆ ประเทศ เนื่องจากเป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยมีบัญญัติมาก่อน การหาคำจำกัดความหมายหรือขอบเขตของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นอาจจะยังหาข้อยุติมิได้ แต่ก็อาจสรุปได้ตามแนวทางของนักนิติศาสตร์เยอรมัน ที่ได้กล่าวมาแล้วซึ่งถือว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นคุณค่าที่มีอาจจะล่วงละเมิดได้²² โดยเจตนารมณ์สำคัญในการบัญญัติเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ลงในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ก็คือ แนวความคิดที่ต้องการให้

²⁰ จาก การอ้างอิงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ตามมาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 (น. 9-10), โดย อุดม รัฐอมฤต, นพนิติ สุริยะ, และบรรเจิด สิงคนดี, 2544, กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

²¹ จาก รัฐธรรมนูญ 2540. ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ผู้ซึ่งมีสิทธิมนุษยชน (น.65), โดย จริญญา โฆษณานันท์, 2544, กรุงเทพฯ : นิติธรรม.

²² จาก การอ้างอิงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคล ตามมาตรา 28 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 (น.107), โดย อุดม รัฐอมฤต, นพนิติ สุริยะ, และบรรเจิด สิงคนดี, ม.ป.ป.

“มนุษย์ตระหนักว่าในความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้น จะปฏิบัติต่อผู้อื่นเยี่ยงสัตว์ คือ ในลักษณะที่ต่ำกว่ามนุษย์ไม่ได้”²³ สำหรับประเด็นที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชน รวมไปถึงสิทธิและเสรีภาพต่าง ๆ ของผู้ต้องขังที่พิจารณาข้างต้นนั้น คงต้องยอมรับความจริงกันว่า เป็นประเด็นใหม่สำหรับประเทศไทยและประเทศอื่นๆ ที่มิได้มีวิวัฒนาการของเรื่องเหล่านี้มาด้วยตัวเอง หากแต่ทำการนำเข้าแนวความคิดเหล่านี้มาจากประเทศ ตัวอย่างเช่น ในประเทศจีน อาจเป็นอุทาหรณ์ที่ดีว่าในการเปิดประตูประเทศเพื่อรับแนวความคิดแบบตะวันตกนั้น มีปัญหาอย่างมาก ซึ่งในขั้นตอนของการยกร่าง กฎหมายแพ่งของประเทศจีนนั้น นักวิชาการก็ยังไม่สามารถจะหาคำที่มีความหมายตรงกับคำว่า “สิทธิ” มาใช้ได้ โดยคำที่ท้ายสุดได้รับการยอมรับให้นำมาใช้แทนคำว่า “สิทธิ” นี้ก็ปรากฏว่าไม่ประสบความสำเร็จ เพราะไม่อาจสื่อความหมายที่ต้องการท้ายที่สุดเมื่อประเทศญี่ปุ่น ได้พัฒนากฎหมายแพ่งขึ้นมาและเทียบเคียงหาคำที่ต้องการได้ ประเทศจีนจึงได้ยืมคำดังกล่าวมาใช้บ้าง ดังที่ประเทศไทยเองก็ได้รับอิทธิพล จากประมวลกฎหมายแพ่งของญี่ปุ่นไม่น้อย ซึ่งที่กล่าวมานี้ไม่ใช่เป็นการหยิบยกปัญหาขึ้นมาเพื่อบอกถึงความเก่งกาจในการร่างกฎหมายของประเทศใดประเทศหนึ่งแต่เป็นประเด็นสำคัญที่จะสะท้อนให้เห็นจากปัญหาดังกล่าว ว่า ปัญหาพื้นฐานของการรับแนวความคิดมาจากต่างประเทศนั้น จะประสบปัญหาเป็นอย่างมาก โดยเริ่มตั้งแต่การที่จะหาคำศัพท์ที่เหมาะสมที่สามารถจะสื่อความหมายจากต้นแบบได้ตรงตามความต้องการของภายในประเทศนั้นๆ ได้หรือไม่²⁴

แนวความคิดเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งนับได้ว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น คำว่า “สิทธิ” ถ้าพิจารณาในแง่ของเจ้าของสิทธิ หมายถึง ประโยชน์ที่กฎหมายคุ้มครองและป้องกันให้ แต่ถ้าพิจารณาในแง่ของผู้มีหน้าที่ ก็หมายถึง อำนาจที่ให้ไว้แก่เจ้าของสิทธิ ทำให้บุคคลอื่นมีหน้าที่ไม่รบกวนขัดขวางการถือสิทธิ ทำให้บุคคลอื่นมีหน้าที่ไม่รบกวนขัดขวางการถือสิทธิของเขา และคำว่า “เสรีภาพ” หมายถึง อิสระที่จะกระทำหรืองดเว้นไม่กระทำตามที่กฎหมายบัญญัติ ซึ่งถือเป็นประเด็นที่ได้รับการอ้างเพียง วิพากษ์วิจารณ์ มาเป็นระยะเวลาเวลานานพอสมควรแล้วในประเทศไทย ก่อนที่จะอ้างอิงถึงวิถีเอเชีย ดังที่กล่าวขานกันในประเทศเพื่อนบ้านของเราในช่วงระยะเวลาไม่กี่ปีมานี้

²³ เล่มเดิม. (น. 71).

²⁴ จาก *หลักการใช้อำนาจขององค์กรที่ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ* (รายงานผลการวิจัย) (น.169-170), โดย บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, 2549, ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

สำหรับประเทศไทยเรานั้น ซึ่งรวมไปถึงความสามารถที่จะยกเอาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อการใช้สิทธิทางศาล หรือเพื่อการต่อสู้คดีในศาล แต่แม้การบัญญัติดังกล่าวจะถือให้เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน แต่ก็ยังทำให้เกิดปัญหาต่อว่า เรื่องที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์นั้น เป็นเรื่องที่ฝ่ายนิติบัญญัติสามารถออกกฎหมายมาจำกัดสิทธิของประชาชนได้ด้วยหรือไม่

จากประเด็นดังกล่าว อาจมีข้อพิจารณาที่จะทำให้ตอบง่ายขึ้น ก็คือในมาตรา 29 รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว กำหนดให้การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้จะกระทำไม่ได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้ ซึ่งหากเป็นเรื่องในส่วนที่เกี่ยวกับผู้ต้องขัง ก็คือ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 และกฎกระทรวงออกตามความมาตราในมาตรา 58 ของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 นั่นเองแต่เนื่องจากรัฐธรรมนูญมิได้กำหนดให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ต้องอยู่ภายใต้กรอบแห่งกฎหมายหากแต่รัฐธรรมนูญกำหนดกรอบของการใช้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ในรัฐธรรมนูญเองว่า บุคคลย่อมอ้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีของประชาชน ซึ่งจากบทบัญญัตินี้ดังกล่าว ทำให้พอสรุปได้ว่า หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แล้วก็จะเป็นเรื่องที่ฝ่ายนิติบัญญัติไม่สามารถออกกฎหมายมาจำกัดสิทธิได้และหากพิจารณาว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้เป็นพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ประเด็นเรื่องของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ก็จะเป็นประเด็นที่ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามกระบวนการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญได้ ทำนองเดียวกับแนวความคิดตามกฎหมายพื้นฐานของเยอรมันเช่นเดียวกัน²⁵

สำหรับแนวนโยบายของกรมราชทัณฑ์ของไทยนั้น ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิมนุษยชนในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง โดยมีการจัดให้มีมาตรฐานด้านสิทธิมนุษยชน 5 ด้าน ดังนี้²⁶

- 1 มาตรฐานด้านการแยกประเภทผู้ต้องขัง
- 2 มาตรฐานด้านการร้องทุกข์และการลงโทษทางวินัย
- 3 มาตรฐานด้านการใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขัง
- 4 มาตรฐานด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และ
- 5 มาตรฐานด้านการเยี่ยมผู้ต้องขัง

²⁵ จาก หลักการใช้อำนาจขององค์กรที่ต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ (รายงานผลการวิจัย) (น.176-177), โดย บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ., 2549, ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

²⁶ มาตรฐาน 5 ด้านของกรมราชทัณฑ์. สืบค้น 8 กันยายน 2557, จาก <http://www.correct.go.th>

การใช้เครื่องพันธนาการอย่างอื่น นอกจากที่กำหนดไว้ในกฎนี้ เว้นแต่ในกรณีที่จำเป็นผู้บัญชาการเรือนจำจะอนุญาตให้ใช้เครื่องพันธนาการอย่างอื่น ซึ่งเห็นว่าเบากว่าที่กำหนดไว้ในกฎนี้ก็ได้ จากหลักกฎหมายดังกล่าวทั้งในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์และกฎกระทรวงฯ จะเห็นว่ากรณีของการใช้เครื่องพันธนาการนั้น กฎหมายบัญญัติไว้ชัดเจนเป็นหลักไว้โดยว่า ห้ามใช้เครื่องพันธนาการนอกจากจะเข้าข้อยกเว้น สำหรับผู้ต้องขังที่สูงอายุและผู้ต้องขังหญิงคงไม่มีปัญหาในทางปฏิบัติกับนักโทษ เรียกว่า คนต้องขัง หรือคนที่อยู่ในระหว่างอุทธรณ์ หรือฎีกาเพราะกฎกระทรวงฯ บัญญัติให้ใช้เครื่องพันธนาการต่อผู้ต้องขังเหล่านี้ เฉพาะในกรณีที่ต้องนำตัวออกไปนอกเรือนจำเท่านั้น แต่บางรายที่ปฏิบัติกันมา ถึงแม้ว่าในเรือนจำก็ใช้ จนถึงขั้นต้องมีการเรียกร้องกัน หากพิจารณาความในมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์แล้ว จะเห็นว่าเจตนารมณ์ของกฎหมายนี้ ต้องการให้ใช้เครื่องพันธนาการ เพื่อป้องกันเหตุร้ายหลักๆ 2 ประการเท่านั้น คือ

- 1) ป้องกันผู้ต้องขังหลบหนี อันเป็นหัวใจหลักของงานราชทัณฑ์หรืองานเรือนจำ
- 2) ป้องกันผู้ต้องขังจิตปกติหรือไม่ปกติก็ตาม มิให้ทำการอันเป็นอันตรายต่อตนเอง

หรือผู้อื่น²⁷ ซึ่งเมื่อเข้าใจเจตนารมณ์ของกฎหมายดังนี้แล้ว ก็ยากที่จะใช้เครื่องพันธนาการไปในทางที่ผิดได้ เว้นแต่จะมีเจตนาเช่นนั้นหากพิจารณาข้อกำหนดว่าด้วย กฎมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของสหประชาชาติ และเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ได้ปฏิบัติตามมาตรฐานสากลของสหประชาชาติ จึงเกิดเป็นปัญหาต้องขังตลอด 24 ชั่วโมง จนเกิดเป็นแผลอักเสบบริเวณที่ใส่ตรวนก็อาจเข้าข่ายการกระทำที่เป็นการทรมานและการปฏิบัติ หรือการลงโทษผู้อื่นที่เป็นการทารุณโหดร้ายไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้ กระทบต่อสิทธิมนุษยชนเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการใช้เครื่องพันธนาการ ตั้งแต่ พ.ศ. 2479 ถึงปัจจุบัน

2.2.2 มาตรฐานสากลของสหประชาชาติ มาตรฐานสากลขององค์การสหประชาชาติในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังการยอมรับสิทธิของผู้ต้องขังว่าเป็นสิทธิมนุษยชนประเภทหนึ่งได้นำมาสู่การรับรองสิทธิต่างๆ ที่ผู้ต้องขังพึงมีไว้ในข้อตกลงรับรองสิทธิในระหว่างหลายฉบับ โดยถือว่าสิทธิมนุษยชนเป็นระบบคุณค่าประการหนึ่งที่สังคมมนุษย์พยายามรังสรรค์ขึ้นมาในสภาพที่สังคมกำลังเผชิญกับสภาวะการของการลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่เป็นไปอย่างค่อนข้างรุนแรง ทั้งนี้เพื่อนำเอาระบบคุณค่าดังกล่าวมาจัดระเบียบทางสังคมโดยเฉพาะ ทั้งด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกันและความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและรัฐ โดยคำนึงถึงคุณประโยชน์ในการอยู่

²⁷ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479.

ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขแม้จะเป็นผู้ต้องขังก็ตาม ทิศทางการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในประเทศที่มีการยอมรับแนวคิดในเรื่องนี้แล้วหลายประเทศ จึงได้พัฒนา

ประเทศในแนวเดียวกัน ทั้งนี้สังคมมนุษย์ในปัจจุบัน ได้มีการปรับเข้าสู่ยุคสภาพมากขึ้นไม่ว่าในแง่ของความเสมอภาคทางสังคม ในแง่การเรียกร้องสิทธิหรือศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน โดยมีความคิดที่จะเชื่อมต่อเรื่องหลักนิติธรรมเท่ากับเรื่องสิทธิมนุษยชน โดยได้พยายามที่จะกำหนดให้สิทธิมนุษยชนเป็นมาตรฐานร่วมกันที่จะประกันให้ประชาชนทุกคนได้รับการปกป้องและคุ้มครองโดยถ้วนหน้ากัน และถือเป็นปณิธานอันสูงสุดที่ประชาชนในโลกปรารถนาให้บังเกิดขึ้นทั้งในระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศดังนี้ ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 คณะกรรมการนักนิติศาสตร์สากล²⁸ จึงได้บุกเบิกและแสดงแนวความคิดในเรื่องหลักนิติธรรม และสิทธิมนุษยชนดังกล่าวให้ปรากฏ เพื่อเป้าหมายที่จะมีสังคมแห่งเสรีภาพ เป็นสังคมที่มวลสมาชิกสามารถสำแดงจิตวิญญาณเสรีของตนได้อย่างเต็มเปี่ยมหรือสังคมที่ยอมรับในคุณค่าสูงสุดในตัวมนุษย์ด้วยการพิจารณาถึงสถาบันทางสังคมทั้งหมด โดยเฉพาะรัฐว่าเป็นเสมือนผู้รับใช้มิใช่เจ้านายของปัจเจกบุคคล โดยถือเป็นหลักการที่สำคัญต่อการปกป้องปัจเจกบุคคลจากรัฐบาลที่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ และทำปัจเจกบุคคลสามารถชื่นชมในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ได้ เป็นองค์กระระหว่างประเทศที่มีศักดิ์เป็นที่ปรึกษาขององค์กรสหประชาชาติ ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ.1952 จุดก่อตั้งขององค์กรทางกฎหมายนี้เป็นผลมาจากการประชุมของนักนิติศาสตร์ ซึ่งจัดให้มีขึ้นที่กรุงเบอร์ลินประเทศเยอรมันตะวันตกในขณะนั้น โดยสรุปเน้นความสำคัญของสังคมแห่งเสรีภาพในฐานะเป็นเป้าหมายอันพึงปรารถนาของหลักนิติธรรม ซึ่งในปี ค.ศ.1983 ศาสตราจารย์จิดดี ดิงสกีท์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการ โดยถือเป็นนักกฎหมายไทยคนแรกที่ได้รับเกียรติสูงสุดดังกล่าว อ้างถึงใน ศิริพร ตังคนนุกุลชัย (2549) การใช้กำลังรุนแรงถึงตายของเจ้าพนักงานในการปฏิบัติกรตามหน้าที่ : การตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมาย ในส่วนของการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังนั้น องค์การสหประชาชาติในฐานะองค์การระหว่างประเทศได้กำหนดเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศรวมทั้งมาตรฐานสากลในด้านต่างๆ ในแนวทางการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนต่อผู้ต้องขังขึ้นหลายฉบับ ซึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้ตรวนต่อผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด อาจแยกเป็นการพิจารณาจากมาตรฐานทางด้านสิทธิของผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดและมาตรฐานทางด้านการใช้เครื่องพันธนาการต่อผู้ต้องขัง ดังนี้

²⁸ จาก *นิติปรัชญา*, (น.131-138), โดย จรัญ โฆษณานันท์, 2541 กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

2.2.3 ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights, 1948: UDHR) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนนี้ถือเป็นเครื่องหมายอันยิ่งใหญ่แห่งประวัติศาสตร์การคุ้มครองสิทธิมนุษยชน เพราะได้กำหนดมาตรฐานทางด้านสิทธิของผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดแสดงถึงเจตนารมณ์ร่วมกันของประเทศต่างๆหลายสิบประเทศในการกำหนดเป็นหลักฐานว่า สิทธิมนุษยชนที่สำคัญ และควรให้ความคุ้มครองนั้นมีอะไรบ้าง ทั้งนี้เป็นนิมิตอันดีว่า การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในประเทศต่างๆ ย่อมจะดีขึ้นเป็นลำดับและปฏิญญานี้เป็นพื้นฐาน หรือหลักการสำคัญอย่างยิ่งในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน โดยสหประชาชาติโดยปฏิญญานี้ได้รับอิทธิพลมาจากกฎหมายธรรมชาติและ เป็นผลงานชิ้นแรกที่เป็นการนำแนวคิดในทางปรัชญาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่มีผู้คิดค้นมานานนับปีนำมาบัญญัติไว้ ซึ่งรับรองโดยที่ประชุมสมัชชาองค์การสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ.1948 (พ.ศ.2491)²⁹ อันมีข้อความที่เป็นการรับรองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไว้หลายประการ ซึ่งอ้างอิงไปใช้กับผู้ต้องขังด้วยเพราะถือว่าผู้ต้องขังก็เป็นประชาชนพลเมืองคนหนึ่งที่ย่อมได้รับสิทธิอันพึงมีด้วย

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กฎหมายระหว่างประเทศทั่วไป และไม่ใช้สนธิสัญญาระหว่างประเทศ ดังนั้น โดยทั่วไปจึงไม่เกิดพันธกรณีให้ต้องปฏิบัติตามเพียงแต่เป็นเรื่องที่ควรปฏิบัติเพราะจะเกิดผลดีในทางส่งเสริมมาตรฐานการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประเทศนั้นเองให้เป็นที่ยอมรับของประชาคมโลก และประเทศที่ให้การยอมรับหลักการของปฏิญญาสากลส่วนใหญ่นำมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศตนเองด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากประเทศที่ปกครองระบอบประชาธิปไตยในหลายๆประเทศทั้งนี้ปฏิญญาสากล ดังกล่าวได้จำแนกสิทธิเสรีภาพของบุคคลทั่วไปออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ³⁰ คือ

1. สิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง (Political or Civil Right) สิทธิประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นสิทธิตามธรรมชาติที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม คือ สิทธิในการดำรงชีวิต เสรีภาพ ทรัพย์สิน ความเสมอภาค ความยุติธรรม และการแสวงหาความสุข (The rights to, property, equality, justice and the pursuit of happiness) สิทธิประเภทนี้เป็นสิทธิในทางลบ เป็นการจำกัดอำนาจรัฐไม่ให้กระทำการใดตามอำเภอใจและรัฐจะล่วงละเมิดสิทธิดังกล่าวมิได้

2. สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม (Economic and Social Right) สิทธิประเภทนี้ถือว่าเป็นสิทธิในทางบวก เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นชัยชนะของกลุ่มประเทศสังคมนิยมที่ทำให้มีการระบุ

²⁹ จาก มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (น.14-15), โดย ชาตี ชัยเดชสุริยะ, ม.ป.ป., กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา.

³⁰ จาก การใช้กำลังรุนแรงถึงตายของเจ้าพนักงานในการปฏิบัติกรตามหน้าที่ การตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมาย 254, โดย ศิริพร ดังคนนุกุลชัย, ม.ป.ป.

สิทธิเหล่านี้ลงในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้โดยสิทธิดังกล่าวบัญญัติขึ้นเพื่อให้รัฐต้องจัดบริการต่างๆ เช่น สิทธิที่จะจัดตั้งสหพันธ์กรรมการ สิทธิในมาตรฐานการครองชีพอันเพียงพอสำหรับสุขภาพและความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัว สิทธิในการพักผ่อนและเวลาว่าง รวมทั้งการจำกัดเวลาการทำงานตามสมควรและมีวันหยุดงานเป็นครั้งคราวโดยได้รับเงินจ้าง ตลอดจนสิทธิในการศึกษา เป็นต้น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนในส่วนที่เป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด ได้แก่ “ทุกคนต่างเสมอกันในกฎหมายและมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองของกฎหมายเท่าเทียมกัน โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใดๆ ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันจากการเลือกปฏิบัติใดๆ อันเป็นการล่วงละเมิดปฏิญญานี้ และจากการยุ้งให้เกิดการเลือกปฏิบัติดังกล่าว” “ทุกคนมีสิทธิโดยเสมอภาคอย่างเต็มที่ในอันที่จะได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรมและเปิดเผยจากศาลที่เป็นอิสระและเที่ยงธรรมในการวินิจฉัยชี้ขาดสิทธิและหน้าที่ของตนและการกระทำผิดอาญาใดๆ ที่ตนถูกกล่าวหา” และในเรื่องที่ถือว่าเป็นหลักการสำคัญในการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด ซึ่งเป็นหลักการที่เรียกว่า หลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of innocence)³¹ ซึ่งได้บัญญัติไว้ในปฏิญญาสากลนี้เช่นกัน กล่าวคือ “ทุกคนที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดทางอาญา มีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิดตามกฎหมาย ในการพิจารณาเปิดเผยซึ่งคนได้รับหลักประกันบรรดาที่จำเป็นในการต่อสู้คดี” และในเรื่องที่ถือว่าเป็นหลักการสำคัญในการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด ซึ่งเป็นหลักการที่เรียกว่า หลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of innocence)³² ซึ่งได้บัญญัติไว้ในปฏิญญาสากล นี้เช่นกัน กล่าวคือ คุ้มครองสิทธิผู้ต้องขัง ก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด มากขึ้นต่อประเทศภาคีสมาชิกของสหประชาชาติ เพราะข้อสันนิษฐานดังกล่าวมีผลโดยตรงต่อผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดทั้งในเรื่องสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม สิทธิในการพบและปรึกษานายความเป็นการเฉพาะตัว สิทธิที่ได้รับการประกันตัว เป็นต้น

2.2.4 กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Right, 1966: ICCPR) กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองดังกล่าวมีการรับรองโดยที่ประชุมสมัชชาองค์การสหประชาชาติ เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม ค.ศ.1966 (พ.ศ.2509) และมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 23 มีนาคม ค.ศ.1976 (พ.ศ.2519) มีผล

³¹ จาก คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน (กปส.) 2544 สิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศที่สำคัญ (พิมพ์ครั้งที่ 2). ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง, ม.ป.ป., กรุงเทพฯ : มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท.

³² จาก มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยชาติ ชัยเดชสุริยะ, ม.ป.ป., กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดือนตุลา.

ผูกพันทางกฎหมายระหว่างประเทศแก่ประเทศภาคีสมาชิก ทั้งนี้โดยนำหลักการที่ได้รับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนซึ่งไม่มีผลผูกพันทางกฎหมายระหว่างประเทศ มาทำให้เป็นสิทธิตามกฎหมายระหว่างประเทศโดยมีระบบการตรวจสอบโดยองค์การสหประชาชาติว่าได้มีการปฏิบัติตามกติกาหรือไม่ และมีการละเมิดกติกาหรือไม่ รวมทั้งวิธีการดำเนินการเมื่อมีการกล่าวหาว่ารัฐภาคีที่ละเมิดสิทธิเสรีภาพที่ได้มีการรับรองหรือคุ้มครองไว้ในกติกาดังกล่าวสำหรับประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองโดยการภาคยานุวัติเมื่อวันที่ 29 ตุลาคม ค.ศ.1996 (พ.ศ.2539) และมีผลใช้บังคับกับประเทศไทย เมื่อวันที่ 30 มกราคม ค.ศ.1997 (พ.ศ.2540) โดยคณะรัฐมนตรีมีมติมอบหมายให้ กระทรวงยุติธรรมและสำนักงานอัยการสูงสุด รายงานผลการปฏิบัติตามพันธกรณีแห่งกติกาฯ ไปยังสหประชาชาติ และเกิดเป็นพันธกรณีที่ประเทศไทยจะต้องปฏิบัติตามกติกาฯ ดังกล่าว³³ ประกอบด้วย วรรคอารัมภบท และบทบัญญัติ 53 ข้อ แบ่งเป็น 6 ส่วน เป็นบทบัญญัติที่เป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพในข้อ 1-27 และเป็นบทบัญญัติที่เป็นวิธีการดำเนินงานเพื่อบังคับการให้เป็นไปตามสิทธิเสรีภาพที่รับรองไว้ในข้อ 28-53 โดยมีข้อความที่เป็นการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาหลายประการในส่วนที่เป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดได้แก่ ในภาค 3 เรื่อง สิทธิผู้ต้องหาหรือผู้ต้องขัง และสิทธิในกระบวนการยุติธรรม บัญญัติไว้ดังนี้

1) บุคคลทุกคนมีสิทธิในเสรีภาพ และความมั่นคงของตนบุคคลใดจะถูกจับกุมหรือคุมขังโดยพลการ ไม่ได้ บุคคลใดจะถูกทรมานหรือลงโทษอย่างโหดร้ายหรือไร้มนุษยธรรม กระบวนการตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย

2) บุคคลใดที่ถูกจับกุมหรือควบคุมตัวในข้อหาทางอาญา ย่อมต้องถูกนำตัวไปศาลหรือเจ้าหน้าที่อื่นผู้มีอำนาจตามกฎหมายโดยพลัน เพื่อที่จะมีการใช้อำนาจทางตุลาการ และได้รับการพิจารณาคดีภายในเวลาอันสมควรหรือมีการปล่อยตัว มิให้ถือเป็นหลักทั่วไปว่าจะต้องคุมขังบุคคลผู้อยู่ระหว่างพิจารณาคดี แต่จะปล่อยชั่วคราวโดยอาจมีหลักประกันว่าจะกลับมาปรากฏตัวในการพิจารณาคดีหรือในกรณีจำเป็นตามโอกาส จะกลับมารับการบังคับคดีให้เป็นไปตามคำพิพากษา ในระหว่างกระบวนการพิจารณาชั้นใดก็ได้

3) บุคคลใดที่ถูกทรมานหรือลงโทษอย่างโหดร้ายในการควบคุมตัว ย่อมมีสิทธิร้องเรียนต่อศาลเพื่อให้ศาลพิจารณาโดยมิได้ชักช้า ถึงความชอบด้วยกฎหมายของการควบคุมตัวผู้นั้น และหากมีการควบคุมตัวโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายก็อาจมีคำสั่งให้ปล่อยตัวได้

³³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 มาตรา 241 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 8(1) และ 173/1.

3.1) บุคคลใดที่ตกเป็นผู้ถูกจับ หรือควบคุมตัว โดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ย่อมมีสิทธิเรียกร้องให้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทน บัญญัติไว้ดังนี้

3.2) บุคคลทั้งหลายที่ถูกลิดรอนเสรีภาพ ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างมีมนุษยธรรม และได้รับการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

4) ก) พึงจำแนกผู้ต้องหาว่ากระทำผิดจากผู้ต้องโทษ และพึงได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกันตามความเหมาะสมแก่สถานะอันมิใช่เป็นผู้ต้องโทษ

ข) พึงแยกตัวผู้ต้องหาว่ากระทำผิดที่เป็นเยาวชนออกจากผู้ใหญ่ และให้นำตัวขึ้นพิจารณาพิพากษาคดีให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้

5) ระบบการราชทัณฑ์พึงประกอบด้วยการปฏิบัติต่อนักโทษด้วยความมุ่งหมายสำคัญที่จะให้มีการกลับเนื้อกลับตัวและการฟื้นฟูทางสังคม พึงจำแนกผู้กระทำผิดที่เป็นเด็กหรือเยาวชนจากผู้ใหญ่และได้รับการปฏิบัติตามความเหมาะสมแก่วัย และสถานะทางกฎหมายบทบัญญัติไว้ในส่วนที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

5.1) บุคคลทุกคนย่อมเสมอภาคในการพิจารณาของศาลและตุลาการ

5.2) “บุคคลทุกคนผู้ถูกหาว่ากระทำผิดอาญา ย่อมมีสิทธิได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ากระทำผิดตามกฎหมาย”

5.3) ในการพิจารณาคดีอาญา ซึ่งบุคคลถูกกล่าวหาว่ากระทำผิด บุคคลทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะได้รับหลักประกันขั้นต่ำอย่างเสมอภาคเต็มที่ ดังต่อไปนี้ ได้แก่สิทธิที่จะได้รับแจ้งข้อกล่าวหาความผิด สิทธิในการต่อสู้คดีปรึกษาทนาย สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับให้ปรักปรำตนเองหรือรับสารภาพผิด เป็นต้น³⁴

6) บุคคลทุกคนที่ถูกลงโทษในความผิดอาญา ย่อมมีสิทธิที่จะอุทธรณ์การลงโทษ และคำพิพากษาต่อศาลสูง ให้พิจารณาทบทวนอีกครั้งตามกฎหมาย

7) เมื่อบุคคลใดถูกลงโทษตามคำพิพากษาถึงที่สุดในคดีอาญาและภายหลังจากนั้น คำพิพากษาได้ถูกกลับหรือได้รับอภัยโทษ โดยเหตุได้ปรากฏข้อเท็จจริงที่เพิ่งค้นพบใหม่ที่มีการปฏิบัติขัดต่อความยุติธรรม บุคคลผู้ได้รับโทษอันเป็นผลมาจากการลงโทษดังกล่าวย่อมได้รับการชดใช้ตามกฎหมาย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า การไม่เปิดเผยข้อเท็จจริงในขณะนั้นเป็น

³⁴ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 7/1, 8, 83, 134, 134/1, 134/3, 134/4, 135, 172, 173/1 และ 173/2.

ผลมาจากบุคคลนั้นทั้งหมดหรือบางส่วน” ซึ่งเหตุการณ์นี้ได้บัญญัติไว้สำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้ต้องขังกล่าวว่า “บุคคลทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นบุคคลตามกฎหมายในทุกรัฐ

ดังนั้น จากข้อความดังกล่าวที่ตามหลักแล้วเป็นกฎหมายระหว่างประเทศดังนั้นแม้จะเป็นผู้ต้องขังในเรือนจำก็ย่อมที่จะต้องได้รับการปฏิบัติตามกฎหมายราชทัณฑ์ภายในประเทศนั้น จะใช้อำนาจในทางที่มิชอบ เพียงแค่มองว่าเขาถูกขังหรือจำคุกแล้วไม่ได้ และจะจำกัดสิทธิของเขานอกเหนือขอบเขตของกฎหมายที่มีอยู่ไม่ได้เช่นกัน³⁵

2.2.5 กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ (Standard Minimum Rules of the Treatment of Prisoners, 1955:SMR) สหประชาชาติ และอาศัยหลักสำคัญของระบบการราชทัณฑ์ที่นิยมใช้ปฏิบัติในแต่ละประเทศเป็นเกณฑ์ กฎฉบับนี้รับรองโดยที่ประชุมองค์การสหประชาชาติว่าด้วยการป้องกันอาชญากรรมและการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด ครั้งที่ 1 ซึ่งจัดขึ้นที่กรุงเจนีวาเมื่อปี ค.ศ. 1955 และสภาเศรษฐกิจและสังคมขององค์การสหประชาชาติได้เห็นชอบแล้ว โดยมติที่ 663 ซี (24) เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม ค.ศ.1957 และมติที่ 2076 (62) เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม ค.ศ.1977 โดยที่มีประเทศสมาชิกรวม 57 ประเทศ ได้ให้สัตยาบันรับรองกฎมาตรฐานดังกล่าว รวมถึงประเทศไทยด้วยและองค์การสหประชาชาติยังได้พยายามผลักดันให้ประเทศสมาชิกปฏิบัติตามกฎมาตรฐานดังกล่าวโดยกำหนดเป็นมาตรการให้ประเทศสมาชิกรับทราบและปฏิบัติในปี ค.ศ.1984

อย่างไรก็ตาม โดยเหตุที่กฎมาตรฐานดังกล่าวมิใช่กฎหมาย และขาดอำนาจบังคับให้ปฏิบัติตาม ซึ่งการที่ประเทศใดประเทศหนึ่งจะปฏิบัติตามหรือไม่ ก็เป็นเรื่องของประเทศนั้นๆ องค์การสหประชาชาติไม่มีอำนาจใดๆ จะไปบังคับให้ปฏิบัติตาม สิ่งที่ต้องการสหประชาชาติจะพึงกระทำได้ ก็คือ การส่งเสริมให้ประเทศสมาชิกต่างๆ ปฏิบัติตามกฎมาตรฐานดังกล่าวให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยคำนึงถึงความแตกต่างด้านต่างๆ ของแต่ละประเทศดังที่ในกฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อกฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษดังกล่าว องค์การสหประชาชาติได้พยายามกำหนดขึ้น โดยถือเอาหลักการและทางปฏิบัติอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าดีสำหรับปฏิบัติต่อผู้ต้องขังและสะดวกต่อการบริหารงานเรือนจำ โดยอาศัยแนวความคิดที่เห็น สอดคล้องต้องกัน

³⁵ จาก มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (น.1-17), โดย กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, ชาดิ ชัยเชษฐริยะ, และ ฉัฐสา ฉัตรไพฑูริย์ (ผู้แปล), ม.ป.ป, กรุงเทพฯ: มูลนิธิพัฒนากระบวนการยุติธรรม.

ในที่ประชุมสมัชชาใหญ่แห่ง³⁶ นักโทษ ข้อ 2 ระบุว่า “ ในแง่มุมอย่างกว้างตามเงื่อนไขทางกฎหมาย สังคม เศรษฐกิจ และสภาพเชิงภูมิศาสตร์ของโลก ย่อมเป็นที่ประจักษ์ว่าหลักเกณฑ์ทุกข้อในกฎฉบับนี้ ไม่สามารถที่จะใช้ได้ตลอดทุกเวลาและทุกสถานที่ แต่อย่างไรก็ตามก็คงจะเกื้อหนุนความพยายามอย่างมุ่งมั่นที่จะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ในการที่จะนำเอาหลักเกณฑ์ซึ่งเป็นมาตรฐานขั้นต่ำต่อการสหประชาชาติได้เห็นชอบนี้ไปใช้ ”

กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษดังกล่าว มีทั้งหมด 95 ข้อ แบ่งเป็น 2 ภาค ในภาคที่หนึ่ง จะครอบคลุมถึงการจัดการทั่วไปของหน่วยงานราชทัณฑ์ซึ่งใช้กับนักโทษทุกประเภท ผู้ที่ถูกจำคุกไม่ว่าในคดีอาญาหรือคดีแพ่ง ตลอดจนยังไม่มีคำพิพากษาหรือมีคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วรวม ทั้งนักโทษประเภทที่ต้องมีมาตรการคุ้มกันความปลอดภัยตามคำสั่งศาลส่วนในภาคสอง จะใช้เฉพาะกับนักโทษกรณีพิเศษในแต่ละประเภท

ในส่วนกฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษที่เป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดนั้น ได้บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะในภาคสอง หัวข้อ ค) เกี่ยวกับผู้ถูกคุมขังที่อยู่ระหว่างถูกควบคุมตัวหรือรอการพิจารณาคดี ซึ่งมีดังต่อไปนี้

1. ผู้ถูกจับกุมหรือคุมขังด้วยเหตุที่ถูกกล่าวหา ในคดีอาญาที่ศาลยังไม่ได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำคุกนั้นไม่ว่าจะถูกควบคุมตัวอยู่ที่สถานีตำรวจ หรือถูกขังอยู่ในเรือนจำ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปในกฎฉบับนี้ จะเรียกว่า ผู้ถูกคุมขังระหว่างการดำเนินคดี

2. ผู้ถูกคุมขังที่ศาลยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุด ให้ลงโทษจำคุกนั้นพึงได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่ายังเป็นผู้บริสุทธิ์ และพึงได้รับการปฏิบัติแยกต่างหากจากผู้ที่ต้องคำพิพากษาถึงที่สุดแล้วว่าได้กระทำความผิด

3. ภายใต้หลักเกณฑ์ทางกฎหมาย ว่าด้วยการคุ้มครองเสรีภาพของบุคคลหรือวิธีพิจารณาความว่าด้วย ผู้ถูกคุมขังระหว่างการดำเนินคดี ผู้ถูกคุมขังเหล่านี้พึงได้รับประโยชน์จากหลักเกณฑ์พิเศษ ซึ่งจะกล่าวเฉพาะในส่วนสาระสำคัญ “ผู้ถูกคุมขังระหว่างการดำเนินคดี จะต้องแยกคุมขังต่างหากจากนักโทษเด็ดขาด

4. ผู้ถูกคุมขังที่เป็นเยาวชน ต้องแยกคุมขังคนละที่กับผู้ใหญ่ โดยควรจะเป็นสถานที่คุมขังเฉพาะขังเฉพาะสำหรับเยาวชน ผู้ถูกคุมขังระหว่างการดำเนินคดี ควรได้รับการจัดให้นอนเดี่ยวในห้องพักที่แยกต่างหากไม่ปะปนกับผู้อื่น โดยคำนึงถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับสภาพของอากาศด้วย ประเทศไทยก็ได้ปฏิบัติตามกฎฯ ดังกล่าว โดยจัดให้มีสถานที่ควบคุมตัวผู้ถูก

³⁶ จาก การปฏิบัติตามข้อกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำของสหประชาชาติว่าด้วยการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังของเรือนจำในประเทศไทย (น.1-2. 2531), โดย อารีรักษ์ ลิททพันธ์, ม.ป.ป.

ขังและเยาวชนโดยเฉพาะ เรียกว่า “สถานพินิจคุ้มครองเด็กและเยาวชน” เช่น บ้านเมตตา เป็นต้น โดยมีกฎหมายรับรองและคุ้มครองให้เด็กและเยาวชนโดยเฉพาะ ทั้งนี้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรมตามพระราชบัญญัติ ปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545. ภายใต้ขอบเขตความสอดคล้องกับระเบียบวินัยของเรือนจำผู้ถูกคุมขังระหว่างดำเนินคดี พึงมีสิทธิได้รับการจัดหาอาหารจากภายนอกโดยค่าใช้จ่ายส่วนตัวตามความประสงค์ของตนไม่ว่าครอบครัวหรือญาติมิตรของตนหรือโดยส่งอาหารจากที่อื่น

ผู้ถูกคุมขังระหว่างการดำเนินคดี พึงมีสิทธิใส่เสื้อผ้าที่จัดหาเองได้ หากเป็นเสื้อผ้าที่สะอาดและเหมาะสม

“ ในกรณีที่ใส่เสื้อผ้าที่สถานคุมขังนั้นจัดให้ เสื้อผ้านี้จะต้องมีลักษณะแตกต่างจากชุดของนักโทษเด็ดขาด ”

“ ผู้ถูกคุมขังระหว่างการดำเนินคดี อาจได้รับการเสนอให้ทำงานในสถานที่คุมขังนั้น แต่ต้องเป็นไปโดยความสมัครใจมิใช่การกำหนดให้ต้องทำงานอีกทั้งพึงมีสิทธิได้รับค่าจ้างในการทำงานนั้นด้วย”³⁷ หลักการพื้นฐานว่าด้วยการปฏิบัติต่อนักโทษ ได้มีการรับรองและประกาศโดยที่ประชุมสมัชชาทั่วไป ขององค์การสหประชาชาติ โดยมติที่ 45/111 เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ. 1990 มีหลักการทั้งหมด 11 ข้อ โดยจะกล่าวไว้บางข้อดังนี้³⁸

1. นักโทษทุกคน พึงได้รับการปฏิบัติอย่างเคารพต่อศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์
2. การเลือกปฏิบัติด้วยเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดทางการเมือง หรือความคิดเห็นอื่นๆ แหล่งกำเนิดทางชาติหรือสังคมสถานะทางทรัพย์สินหรือทางอื่นใดนั้นจะกระทำมิได้
3. อย่างไรก็ตาม เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะเคารพต่อความเชื่อทางศาสนา และวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่นักโทษเป็นสมาชิกอยู่ ตามที่เงื่อนไขของสังคมนั้นกำหนด
4. มาตรการลงโทษประเภทคุมขังให้โดดเดี่ยวนั้น ควรถูกยกเลิก หรือถูกจำกัดการใช้ลงซึ่ง ความพยายามที่จะยกเลิกดังกล่าวพึงได้รับการผลักดันและส่งเสริม มาตรฐานทางด้านการใช้เครื่องพันธนาการต่อผู้ต้องขัง

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Humanright, 1948: UDHR) จากที่ได้กล่าวรายละเอียดของปฏิญญาฯ มาแล้ว ต่อไป จะได้กล่าวถึงบทบัญญัติในส่วน ที่เกี่ยวกับ

³⁷ กฎกระทรวงฯ ข้อ 68, 69, 70 และ 71.

³⁸ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479, มาตรา 23, 24 และ 25 และกฎกระทรวงฯ ข้อ 52, 53, 59, 60, 61, และ 63.

การกระทำทรมานต่อผู้ต้องขัง ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญเช่นกันในการคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังต่อการใช้เครื่องพันธนาการมีดังนี้

5. บุคคลใดๆ จะถูกทรมานหรือได้รับผลปฏิบัติ หรือการลงโทษที่โหดร้ายผิดมนุษยธรรมหรือต่ำช้าไม่ได้³⁹

บุคคลจะถูกทรมานหรือได้รับการปฏิบัติ หรือการลงโทษที่โหดร้ายไร้มนุษยธรรมหรือต่ำช้ามิได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลจะถูกใช้ในการทดลองทางการแพทย์ หรือทางวิทยาศาสตร์ โดยปราศจากความยินยอมอย่างเสรีของบุคคลนั้นมิได้⁴⁰

กฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ (Standard Minimum Rules For the Treatment of Prisoners, 1955: SMR) นอกจากที่ได้กล่าวไว้แล้วหากพิจารณาถึงเรื่องการใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขังแล้ว กฎมาตรฐานขั้นต่ำต่อนักโทษหรือเป็นกฎมาตรฐานฯ ฉบับหนึ่งที่สำคัญต่อการวางแนวทางในการใช้เครื่องพันธนาการ (โซ่ตรวน) โดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขัง และถือเป็นมาตรฐานสากลขององค์การสหประชาชาติฉบับเดียวที่บัญญัติไว้ ซึ่งในหลายๆ ประเทศ ก็เห็นชอบด้วยกับมาตรฐานด้านเครื่องพันธนาการในกฎมาตรฐานฯ ดังกล่าว

ส่วนที่เกี่ยวกับการพันธนาการ และการกระทำทรมานต่อผู้ต้องขัง และกฎมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษมีดังนี้⁴¹ บรรดาเครื่องพันธนาการ เช่น กุญแจมือ โซ่ ตรวน และเสื่อรัดตัวจะต้องไม่นำมาใช้เพื่อการลงโทษ นอกจากนี้จะใช้ตรวนในการจองจำนักโทษไม่ได้ ส่วนเครื่องพันธนาการอย่างอื่น จะนำมาใช้ได้ต่อเมื่อมีพฤติกรรมดังต่อไปนี้

(ก) เพื่อป้องกันการหลบหนี ในระหว่างขนย้ายนักโทษแต่ควรจะต้องถอดเครื่องพันธนาการนั้นออก เมื่อนำนักโทษนั้นไปปรากฏตัวที่ศาล หรือหน่วยงานของฝ่ายบริหาร

(ข) ด้วยเหตุผลทางการแพทย์ตามคำสั่งของเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์

(ค) โดยคำสั่งของผู้บัญชาการเรือนจำ ในกรณีที่มีการควบคุมตัวนักโทษด้วยวิธีอื่นใช้ไม่ได้ผล ทั้งนี้เพื่อจะป้องกันปัญหาเรื่องที่นักโทษทำร้ายตัวเอง หรือผู้อื่นหรือทำลายทรัพย์สินในกรณี

³⁹ คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน (น.10). เล่มเดิม.

⁴⁰ กติกาข้อดังกล่าว ถือเป็นกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งประเทศไทยต้องปฏิบัติตามเพราะเป็นภาคีสมาชิก มีผลใช้บังคับตั้งแต่ปี 2540 และในปีต่อมาก็ถือว่าเป็นกติกาสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนมากขึ้น โดยเฉพาะ

⁴¹ มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (น.5-6). เล่มเดิม.

เช่นนี้ผู้บัญชาการเรือนจำ จะต้องปรึกษาหารือกับเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์และรายงานต่อผู้บัญชาชั้นสูงถัดไปด้วย”⁴²

2.2.6 รูปแบบและลักษณะของการใช้โซ่ตรวน จะต้องมีการกำหนดโดยหน่วยงานราชทัณฑ์ของประเทศ และโซ่ตรวนนั้นจะใช้ได้เพียงในระยะเวลาที่จำกัดและเท่าที่จำเป็นอย่างยิ่งเท่านั้น “การลงโทษทางวินัยที่กระทำต่อเนื้อตัวร่างกายอย่างรุนแรง การขังไว้ในห้องมืด ตลอดจนโทษที่เป็นการทรมานโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของนักโทษ ถือเป็นเรื่องต้องห้ามโดยเด็ดขาด” ปฏิญญาว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนให้พ้นจากการกระทำทรมานและการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทรมานโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1975)

ปฏิญญาฯ ดังกล่าว ถือเป็นมาตรฐานขององค์การสหประชาชาติที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยเฉพาะเจาะจง ในเรื่องการกระทำใด ๆ ก็ตามที่เป็น การ ทรมาน ทารุน โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ต่อบุคคลทั่วไปแต่ในที่นี้ขอนำมาพิจารณากับผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดด้วย เพราะผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด ก็คือ มนุษย์ ที่เป็นบุคคลที่จะต้องออกไปใช้ชีวิตในสังคมเหมือนกันเพียงแต่นั้นแล้วแต่ต้องได้รับโทษโดยการจำกัดสิทธิเสรีภาพบางอย่างเท่านั้น และเมื่อมีการใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดจนเกิดเป็นผลร้ายต่อร่างกายของผู้ต้องขัง จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำปฏิญญาฯ ดังกล่าวมาพิจารณาดู ปฏิญญาฯ ฉบับนี้ โดยทั่วไปแล้วไม่มีการให้ประเทศต่างๆ เข้าเป็นภาคีหากแต่เป็นมาตรฐานเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติที่ดี ซึ่งไม่ใช่บังคับโดยตรง ทั้งนี้ องค์การสหประชาชาติได้รับรองปฏิญญาฯ ฉบับนี้โดยที่ประชุมสมัชชาทั่วไป โดยมติที่ 3452 (30) เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม ค.ศ.1975 โดยมีเนื้อหาทั้งหมด ข้อ 1 ถึง ข้อ 12 ถือว่ามีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกันและสำคัญทั้งหมด จึงขอกล่าวเป็นบางข้อ โดยสรุปได้ความว่า

ข้อ 1. โดยจุดมุ่งหมายของปฏิญญาฉบับนี้ การกระทำทรมานหมายถึง การกระทำใด ๆ ก็ตาม ที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดหรือทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะในด้านร่างกายหรือจิตใจ โดยเป็น

⁴² (a) As a precaution against escape during a transfer, provided that they shall be removed when the prisoner appears before a judicial or administrative authority;

(b) On medical grounds by direction of the medical officer;.

(c) By order of the director, if other methods of control fail, in order to prevent a prisoner from injuring himself or others or from damaging property; in such instances the director shall at once consult the medical officer and report to the higher administrative authority.

การกระทำโดยเจตนาที่จะล่วงละเมิดหรือโดยการยุยงส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งกระทำต่อบุคคลใดเพื่อที่จะบีบ บังคับให้ผู้นั้นหรือบุคคลที่ศาลยอมบอกข้อเท็จจริงหรือการรับสารภาพ หรือเพื่อลงโทษผู้นั้นสำหรับการกระทำของผู้นั้นหรือที่ผู้นั้นต้องสงสัยว่าได้กระทำนั้นหรือเพื่อเป็นการข่มขู่ผู้นั้นหรือบุคคลอื่น แต่ครั้งนี้ไม่รวมถึงความเจ็บปวดหรือทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นเองประจำตัว หรือโดยปกติธรรมดาสำหรับการลงโทษตามกฎหมายที่เป็นไปโดยชอบตามกฎหมายมาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อนักโทษ “ การกระทำทรมาน ประกอบด้วยรูปแบบที่รุนแรงหรือจงใจของการปฏิบัติ หรือการลงโทษที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ”

ข้อ 2 การกระทำใดๆ ก็ตาม ที่เป็นการทรมานหรือการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ถือเป็นความผิดที่กระทำต่อศักดิ์ศรีความล่วงละเมิดต่อสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่มีการประกาศไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เป็นมนุษย์ และพึงถูกประณามโดยเหตุที่เป็นการปฏิเสธต่อกฎบัตรขององค์การสหประชาชาติ

ข้อ 3 แต่ละประเทศ จะต้องวางมาตรการเข้มแข็งที่จะป้องกันการกระทำทรมานหรือการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยให้เกิดผลในทางปฏิบัติตามกรอบอำนาจของประเทศนั้น

ข้อ 4 การฝึกรบเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมายตลอดจนเจ้าหน้าที่อื่นๆ ของรัฐ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับบุคคลที่ถูกจำกัดอิสรภาพนั้น จะต้องเป็นการฝึกรบอย่างจริงจัง ให้ตระหนักถึงข้อห้าม ว่าด้วยการกระทำทรมานหรือการปฏิบัติ หรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งข้อห้ามดังกล่าว หากเป็นไปได้พึงกำหนดไว้ในหลักเกณฑ์หรือคำนำทั่วไปเกี่ยวกับหน้าที่และภารกิจของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการคุมขังหรือจำคุกหรือการปฏิบัติต่อบุคคลที่ถูกคุมขังหรือจำคุกนั้นด้วย

ข้อ 5 บุคคลใดที่ถูกกระทำทรมาน หรือการปฏิบัติ หรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยการกระทำหรือการยุยงส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ของรัฐนั้น ให้มีสิทธิทำคำร้องทุกข์ต่อองค์กรของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้อง และคำร้องทุกข์นั้นพึงได้รับการไต่สวนอย่างเป็นธรรม

ข้อ 6 ในกรณีที่พิสูจน์ได้ว่า การกระทำทรมานหรือการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เกิดขึ้น โดยการกระทำหรือการยุยงส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการนั้นมีสิทธิได้รับการชดเชยเยียวยาและค่าสินไหมทดแทนตามที่กฎหมายของประเทศนั้นกำหนดไว้ด้วย ทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เกิดขึ้นโดยการกระทำหรือการยุยงส่งเสริมของ

เจ้าหน้าที่ของรัฐ ให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการนั้นมิสิทธิได้รับการชดใช้เยียวยาและค่าสินไหมทดแทนตามที่กฎหมายของประเทศนั้นกำหนดไว้ด้วย

ข้อ 7. เอกสารบันทึกคำให้การ ที่จัดทำขึ้นเกี่ยวกับเรื่องที่กำลังมาถือเป็นการต้องห้ามมิให้ถูกนำไปใช้เป็นหลักฐาน ในทางที่เป็นโทษแก่บุคคลที่ให้ปากคำหรือบุคคลใดที่เกี่ยวข้องด้วยกันกับการสอบปากคำนั้น⁴³

2.2.7 อนุสัญญาว่าด้วยการต่อต้านการกระทำทรมาน อนุสัญญาว่าด้วยการต่อต้าน การกระทำทรมาน และการปฏิบัติ หรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1984) ที่มา: สำนักกัทธวิทยา กรมราชทัณฑ์อนุสัญญาฯ ฉบับนี้ สอดคล้องกับหลักการที่ประกาศไว้ในกฎบัตรขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งการรับรู้ถึงสิทธิที่เท่าเทียมกันและไม่แบ่งแยกของสมาชิกทุกคนของครอบครัวมนุษย์ คือ พื้นฐานแห่งเสรีภาพ ความยุติธรรม และสันติภาพของโลก ถือเป็นมาตรฐานอย่างหนึ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับการกระทำทรมานและการปฏิบัติ หรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และเป็นมาตรฐานเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิเสรีภาพของมนุษย์กับการใช้อำนาจรัฐในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา นอกจากนี้มีความสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ในปฏิญญาสากลฯ กติการะหว่างประเทศ แล้ว ยังเป็นเรื่องเฉพาะด้านมากขึ้นในการวางแนวทางการปฏิบัติของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าอย่างไรจึงจะชอบด้วยกฎหมาย และอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม⁴⁴ หลักการในอนุสัญญาฯ ฉบับดังกล่าว นอกเหนือจากสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ในปฏิญญาสากลฯ กติการะหว่างประเทศฯ แล้ว ยังเป็นการบัญญัติที่คำนึงถึงหลักการ ในปฏิญญาว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคน ให้พ้นจากการกระทำทรมานและการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ปี 1975 ที่เคยได้กล่าวมาแล้วด้วยอนุสัญญาฯ ฉบับนี้ ประรณนาที่จะทำให้เกิดความบากบั่นที่มีประสิทธิภาพ ในการต่อต้านการกระทำทรมานและการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณโหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั่วทั้งโลก โดยเปิดให้แต่ละประเทศสามารถลงนามเข้าร่วมเป็นภาคีได้มีการให้สัตยาบันและให้ความเห็นชอบ รับรองโดยที่ประชุมสมัชชาทั่วไปขององค์การสหประชาชาติโดยมติที่ 39/46 เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1984 และมีผล

⁴³ จาก มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา, โดย ชาดิ ชัยเดชสุริยะ, ม.ป.ป. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.

⁴⁴ แหล่งเดิม.

บังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 26 มิถุนายน ค.ศ. 1987 ซึ่งแม้ประเทศไทยจะยังไม่ได้เข้าเป็นภาคี แต่ก็ยังเป็นแนวทางที่ดีสำหรับการพัฒนาการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของประเทศไทย และหากได้ปฏิบัติตามมาตรฐานที่ดีอันเป็นที่ยอมรับของประชาคมโลก ซึ่งประเทศไทยเป็นสมาชิกของประชาคมโลกด้วยนั้น ก็ย่อมเป็นปัจจัยย้อนกลับมาเกื้อหนุนมาตรฐานการจัดการด้านความยุติธรรมในสังคม ของประเทศไทยต่อไปโดยเฉพาะแนวทางในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ในลักษณะที่เป็นการต่อต้านการกระทำทารุณ ทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ดังกล่าว อนุสัญญาฯ ฉบับนี้ มีทั้งหมด ซึ่งจะได้กล่าวในส่วนที่สำคัญต่อประเทศไทย บางข้อ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับปัญหาละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยการใช้เครื่องพันธนาการต่อผู้ต้องขังดังต่อไปนี้⁴⁵ “โดยจุดมุ่งหมายของอนุสัญญาฉบับนี้ การกระทำทารุณหมายถึง การกระทำใดๆ ก็ตาม ที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดหรือทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะในด้านร่างกาย หรือจิตใจ โดยเป็นการกระทำโดยเจตนาที่จะล่วงละเมิดซึ่งกระทำต่อบุคคลใดเพื่อที่จะบีบบังคับให้ผู้นั้นหรือบุคคลที่สามยอมบอกข้อเท็จจริงหรือในการรับสารภาพ หรือเพื่อลงโทษผู้นั้นสำหรับการกระทำของผู้นั้น หรือที่ผู้นั้นต้องสงสัยว่าได้กระทำนั้น หรือเพื่อเป็นการข่มขู่หรือบังคับผู้นั้นหรือบุคคลที่สามหรือด้วยเหตุแห่งการเลือกปฏิบัติไม่ว่าชนิดใด ๆ ซึ่งได้ทำให้เกิดความเจ็บปวดหรือความทุกข์ทรมานโดยการกระทำ ทั้งหมดได้กระทำโดยถึงที่สุดตามวิธีการของประเทศนั้น และโดยเป็นไปตามหลักเกณฑ์ทั่วไปของกฎหมายระหว่างประเทศแล้ว แต่ทั้งนี้การแก้ไขเยียวยาที่กระทำไม่ถึงที่สุดนั้น ต้องไม่ใช่เป็นกรณีที่เกิดจากการเลื่อนเวลาโดยไม่สมควร หรือโดยมีพฤติการณ์ในทางที่จะไม่สนใจเยียวยาแก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำผิดต่ออนุสัญญาฯ ฉบับนี้ โดยเฉพาะกรรมการจะต้องจัดการประชุมลับเพื่อเป็นการตรวจสอบเรื่องดังกล่าวด้วย”

2.2.8 ประมวลระเบียบการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย (Code of Conduct for Law Enforcement Officials, 1979)⁴⁶ ประมวลฉบับนี้รับรองโดยที่ประชุมสมัชชาทั่วไปขององค์การสหประชาชาติโดยมติที่ 34/169 เมื่อ 17 ธันวาคม ค.ศ. 1979 ซึ่งตามประมวลฉบับนี้ คำว่า “เจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย” ให้รวมถึงเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายทุกประเภท ไม่ว่าจะได้รับการแต่งตั้ง หรือการเลือกตั้งที่มีอำนาจหน้าที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจในการจับกุมหรือคุมขัง ดังนั้นจึงได้นำประมวลระเบียบการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมายกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยเพราะ “เจ้าพนักงานเรือนจำ” ก็คือ เจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย โดยต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้เป็นไปตามกฎหมายราชทัณฑ์ ยิ่งในเรื่องของการใช้เครื่องพันธนาการ

⁴⁵ แหล่งเดิม.

⁴⁶ แหล่งเดิม. (น.48-59).

ซึ่งกระทบต่อสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังแล้วก็ต้องกระทำตามกฎหมายหรือบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด มีอำนาจหน้าที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจในการจับกุมหรือคุมขัง ดังนั้นจึงได้นำประมวลระเบียบการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย กล่าวไว้ในที่นี้ด้วย เพราะ “ เจ้าพนักงานเรือนจำ ” ก็คือ เจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจหน้าที่บังคับใช้กฎหมายโดยต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังให้เป็นไปตามกฎหมายราชทัณฑ์ ยิ่งในเรื่องของการใช้เครื่องพันธนาการซึ่งกระทบต่อสิทธิมนุษยชนของผู้ต้องขังแล้วก็ต้องกระทำตามกฎหมายหรือบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่ ที่มีต่อปัญหาของการกระทำทรมาน และการใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขัง อย่างไรก็ตาม จากที่ได้กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นมาตรฐานทางด้านสิทธิของผู้ต้องขังก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดหรือมาตรฐานทางด้านการใช้เครื่องพันธนาการต่อผู้ต้องขัง เรื่องเหล่านี้ต้องคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น ทั้งนี้เจ้าพนักงานเรือนจำมีส่วนสำคัญเพราะเป็นบุคคลที่ต้องปฏิบัติต่อผู้ต้องขังโดยตรง จึงต้องคำนึงถึงว่าการกระทำนั้นจะไปละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือไม่ด้วย หรือเป็นการกระทำที่เหมาะสมหรือไม่ ในอดีตผู้ตรวจเรือนจำได้รับอำนาจให้แก้ไขการปฏิบัติโดยมิชอบด้วยกฎหมายได้ด้วย แต่ในปัจจุบันผู้ตรวจเรือนจำมักจะถูกกล่าวอ้างว่ากระทำเป็นพิธีและไม่มีความหมายแต่อย่างใดการตรวจเรือนจำจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถ้าคณะกรรมการตรวจเรือนจำมีความเป็นอิสระไม่ลำเอียง รวมทั้งมีอำนาจรับเรื่องราวร้องทุกข์จากผู้ต้องขังได้ ก็จะเป็นหลักประกันในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต⁴⁷

บทบัญญัติว่าด้วยการตรวจเรือนจำดังกล่าวเป็นวิถีทางที่จะก่อให้เกิดการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของราชการ ซึ่งความจริงแล้วในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ได้มีการกำหนดให้ผู้พิพากษาเข้าเยี่ยมและตรวจราชการฝ่ายราชทัณฑ์ได้ โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง มีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิด จึงได้ทรงบัญญัติไว้ในมาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติประกาศตั้งกรมราชทัณฑ์ว่า “ ให้ผู้พิพากษาฝ่ายตุลาการมีอำนาจไปตรวจการคุมขังนักโทษในคุก หรือเรือนจำและเรือนจำทั้งปวง ” ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่คล้องกับหลักการราชทัณฑ์ในระบบก้าวหน้าสนับสนุนให้ผู้พิพากษาเข้าเยี่ยมตรวจรายงานกิจการเรือนจำเป็นประจำ⁴⁸ เช่น ในประเทศอังกฤษ ศาล magistrate มีอำนาจเข้าไปตรวจเยี่ยมเรือนจำได้ตลอดเวลาเพื่อดูว่ามีการใช้อำนาจโดยมิชอบของพนักงานต่อนักโทษหรือไม่ และการบังคับโทษสอดคล้องกับ

⁴⁷ จาก สิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องขังตามรัฐธรรมนูญ (น.124. 2546), โดย พัทธภรณ์ กองอุบล, ม.ป.ป, กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

⁴⁸ แหล่งเดิม. (น125).

เจตนาารมณ์ของกฎหมายหรือไม่และเมื่อตรวจเยี่ยมเสร็จจะบันทึกข้อสังเกตไว้ในสมุดเยี่ยม เพื่อให้คณะกรรมการตรวจเรือนจำได้อ่านและจะมีการตรวจเรือนจำโดยคณะกรรมการตรวจเรือนจำทุกๆ 4 สัปดาห์ อย่างไรก็ตาม นอกจากการตรวจสอบการใช้อำนาจของเจ้าพนักงานเรือนจำโดยคณะกรรมการเรือนจำ ซึ่งมาจากองค์กรภายนอกดังกล่าวแล้ว หากพิจารณาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับเดิม พ.ศ. 2540 ก็พบว่า ยังมีองค์กรภายนอกซึ่งเป็นองค์กรอิสระทำหน้าที่ในการตรวจสอบการใช้อำนาจของเจ้าพนักงานเรือนจำได้อีกด้วย กล่าวคือ เป็นสถาบันระดับชาติในประเทศไทยที่มีบทบาทในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน โดยอ้อมและโดยตรง ซึ่งเป็นองค์กรในฝ่ายนิติบัญญัติ อันได้แก่ “ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภา” และ “คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ”⁴⁹

โดยทั่วไปแล้ว ผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภาจะเน้นภาระหน้าที่ของงานสอบสวนอย่างเป็นทางการกรณีมีข้อร้องเรียนเกิดขึ้น ซึ่งเป็นไปตามความเห็นและข้อเสนอแนะของสหประชาชาติที่ให้มีการจัดตั้งขึ้นโดยเป็นองค์กรอิสระ และมีการเรียกชื่อต่างๆ กันไปตามแต่ละประเทศนั้นๆ เบื้องต้นจะมีหน้าที่กำกับการบริหารรัฐกิจให้เป็นไปด้วยความถูกต้องและเป็นธรรมตามกฎหมาย เพื่อให้คุ้มครองสิทธิของบุคคลผู้ที่เชื่อว่าตนต้องตกเป็นเหยื่อของการกระทำที่ไม่ชอบโดยฝ่ายปกครอง รวมทั้งหน้าที่ใกล้เคียงอย่างเป็นทางการระหว่างผู้ร้องเรียนกับฝ่ายรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่รัฐ สำหรับในประเทศไทยผู้ตรวจการแผ่นดินของรัฐสภามีอำนาจดังต่อไปนี้

พิจารณาและสอบสวนหาข้อเท็จจริงตามคำร้องเรียน ในกรณี การไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย หรือปฏิบัตินอกเหนืออำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของข้าราชการ พนักงาน หรือลูกจ้างของหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่นอนุสัญญาว่าด้วยการต่อต้านการกระทำทรมาน และการปฏิบัติ หรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 1984) หลักการในอนุสัญญาฯ ฉบับดังกล่าว นอกเหนือจากสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ในปฏิญญาสากลฯ กติการะหว่างประเทศฯ แล้ว ยังเป็นการบัญญัติที่คำนึงถึงหลักการในปฏิญญาว่าด้วยการคุ้มครองบุคคลทุกคนให้พ้นจากการกระทำทรมาน และการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ปี 1975 ที่เคยได้กล่าวมาแล้วด้วยอนุสัญญาฯ ฉบับนี้ ปรารถนาที่จะทำให้เกิดความบากบั่นที่มี

⁴⁹ จาก สิทธิมนุษยชนในสังคมโลก (น.186), โดย กุมพล พลวัน, 2547, ม.ป.ท. :ม.ป.พ.

ประสิทธิภาพ ในการต่อต้านกระทำทารุณ และการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรมหรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ทั่วทั้งโลก โดยเปิดให้แต่ละประเทศ สามารถลงนามเข้าร่วมเป็นภาคีได้มีการให้สัตยาบันและให้ความเห็นชอบ รับรองโดยที่ประชุม สมัชชาทั่วไปขององค์การสหประชาชาติโดยมติที่ 39/46 เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ค.ศ. 1984 และมีผลบังคับใช้ ตั้งแต่วันที่ 26 มิถุนายน ค.ศ. 1987 ซึ่งแม้ประเทศไทยจะยังไม่ได้เข้าเป็นภาคี แต่ก็ยังเป็นแนวทางที่ดีสำหรับการพัฒนาการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของ ไทย และหากได้ปฏิบัติตามมาตรฐานที่ดีอันเป็นที่ยอมรับของประชาคมโลก ซึ่งประเทศไทยเป็น สมาชิกของประชาคมโลกด้วยนั้น ก็ย่อมเป็นปัจจัยย้อนกลับมาเกื้อหนุนมาตรฐานการจัดการด้าน ความยุติธรรมในสังคมของประเทศไทยต่อไป โดยเฉพาะแนวทางใน ของการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ใน ลักษณะที่เป็นการต่อต้านการกระทำทารุณ ทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความ เป็นมนุษย์ดังกล่าวอนุสัญญาฯ ฉบับนี้ สอดคล้องกับหลักการที่ประกาศไว้ในกฎบัตรขององค์การ สหประชาชาติ ซึ่งการรับรู้ถึงสิทธิที่เท่าเทียมกันและไม่แบ่งแยกของสมาชิกทุกคนของครอบครัว มนุษย์ คือ พื้นฐานแห่งเสรีภาพ ความยุติธรรม และสันติภาพของโลก ถือเป็นมาตรฐานอย่างหนึ่งใน เรื่องที่เกี่ยวกับการกระทำทารุณและการปฏิบัติหรือการลงโทษอื่นที่เป็นการทารุณ โหดร้าย ไร้มนุษยธรรม หรือลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และเป็นมาตรฐานเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนใน กระบวนการยุติธรรมทางอาญาในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิเสรีภาพของมนุษย์กับการ ใช้อำนาจรัฐในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา นอกจากนี้มีความสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ในปฏิญญาสากลฯ กติการะหว่างประเทศแล้ว ยังเป็นเรื่องเฉพาะด้านมากขึ้นในการวางแนวทางการปฏิบัติของ รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าอย่างไรจึงจะชอบด้วยกฎหมาย และอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม⁵⁰ อนุ สัตถ์สัญญาฯ ฉบับนี้ มีทั้งหมด ซึ่งจะได้อธิบายในส่วนที่สำคัญต่อประเทศไทยบางข้อ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับ ปัญหาละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยการใช้เครื่องพันธนาการต่อผู้ต้องขัง ดังต่อไปนี้ “โดยจุดมุ่งหมาย ของอนุสัญญาฉบับนี้ การกระทำทารุณหมายถึง การกระทำใดๆ ก็ตาม ที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวด หรือทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะในด้านร่างกาย หรือจิตใจ โดยเป็นการกระทำโดยเจตนาที่จะล่วง ละเมิดซึ่งกระทำต่อบุคคลใดเพื่อที่จะบีบบังคับให้ผู้นั้นหรือบุคคลที่สามยอมบอกข้อเท็จจริงหรือให้ การรับสารภาพ หรือเพื่อลงโทษผู้นั้นสำหรับการกระทำของผู้นั้นหรือที่ผู้นั้นต้องสงสัยว่าได้ กระทำนั้น หรือเพื่อเป็นการข่มขู่หรือบังคับผู้นั้นหรือบุคคลที่สามหรือด้วยเหตุแห่งการเลือกปฏิบัติ ไม่ว่าชนิดใดๆ ซึ่งได้ทำให้เกิดความเจ็บปวดหรือความทุกข์ทรมาน โดยการกระทำ การยุงส่งเสริม

⁵⁰ จาก มาตรฐานองค์การสหประชาชาติว่าด้วยกระบวนการยุติธรรมทางอาญา (น.48-5), โดย กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, ชาติ ชัยเดชสุริยะ, และฉัตรวิภา วัชรไพฑูริย์, ม.ป.ป.

การยินยอม หรือการเพิกเฉยของเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลอื่นที่กระทำในฐานะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นั้น แต่ทั้งนี้ไม่รวมถึงความเจ็บปวดหรือความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นเองประจำตัว หรือ โดยปกติธรรมดาสำหรับการลงโทษตามกฎหมาย”หลักเกณฑ์ในข้อนี้ ไม่กระทบต่อหลักเกณฑ์ระหว่างประเทศหรือกฎหมายภายในระหว่างประเทศ ในกรณีที่ประเทศนั้นๆ กำหนดความหมายของการกระทำทรมานไว้อย่างกว้างขวางกว่า ”

2.3 การใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขัง

โดยปกติให้ใช้ตรวนขนาดที่ 1 หรือขนาดที่ 2 หรือกุญแจเท้า เว้นแต่เห็นว่ามิเหตุจำเป็นหรือศาลได้มีคำพิพากษาให้ลงโทษจำคุกผู้ต้องขังนั้นตั้งแต่สามปีขึ้นไป หรือเป็นผู้ต้องขังในคดีอุกฉกรรจ์ จะใช้ตรวนขนาดที่ 3 ก็ได้ เมื่อมีเหตุที่น่าเชื่อว่าผู้ต้องขังจะทำอันตรายต่อชีวิตหรือร่างกายผู้อื่น และเห็นว่าไม่มีทางอื่นที่จะป้องกันได้ดีกว่า ให้ใช้กุญแจมือหรือโซ่ล่ามเพิ่มขึ้น นอกจากตรวน หรือกุญแจเท้าได้ในกรณีที่ต้องนำตัวคนต้องขังหรือคนฝากนอกเรือนจำ ถ้าจะใช้เครื่องพันธนาการ ให้ใช้กุญแจมือ เว้นแต่คนต้องขังในคดีอุกฉกรรจ์จะใช้ตรวนหรือกุญแจเท้าได้ “เครื่องพันธนาการซึ่งกำหนดไว้ในกฎนี้ มิให้ใช้แก่ผู้ต้องขังอายุเกิน 60 ปี หรือผู้ต้องขังหญิง เว้นแต่เป็นคนคร่ำหรือเสียดจริต ซึ่งจำต้องป้องกันมิให้ก่ออันตราย หรือเป็นผู้ต้องขังชายซึ่งดำเนินตามความในข้อก่อน ” ห้ามมิให้ใช้เครื่องพันธนาการอย่างอื่น นอกจากที่กำหนดไว้ในกฎนี้ เว้นแต่ในกรณีที่จำเป็นผู้บัญชาการเรือนจำจะอนุญาตให้ใช้เครื่องพันธนาการอย่างอื่น ซึ่งเห็นว่าเบากว่าที่กำหนดไว้ในกฎนี้ก็ได้⁵¹ จากหลักกฎหมายดังกล่าวทั้งในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์และกฎกระทรวงฯจะเห็นว่ากรณีของการใช้เครื่องพันธนาการนั้น กฎหมายบัญญัติไว้ชัดเจนเป็นหลักไว้เลย ว่า ห้ามใช้นอกจากจะเข้าข้อยกเว้น สำหรับผู้ต้องขังที่สูงอายุและผู้ต้องขังหญิงคงไม่มีปัญหาในทางปฏิบัติกับนักโทษ เรียกว่า คนต้องขัง หรือคนในระหว่างอุทธรณ์ หรือฎีกาเพราะกฎกระทรวงฯ บัญญัติให้ใช้เครื่องพันธนาการต่อผู้ต้องขังเหล่านี้ เฉพาะในกรณีที่ต้องนำตัวออกไปนอกเรือนจำเท่านั้น แต่บางรายที่ปฏิบัติกันมา ถึงแม้ว่าในเรือนจำก็ใช้ จนถึงขั้นต้องมีการเรียกร้องกัน⁵² หากพิจารณาความในมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์แล้ว จะเห็นว่าเจตนารมณ์ของกฎหมายนี้ ต้องการให้ใช้เครื่องพันธนาการเพื่อป้องกันเหตุร้ายหลัก ๆ 2 ประการเท่านั้น คือ

⁵¹ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479.

⁵² จาก รายละเอียดคดีในกรณีศึกษา การจำตรวนผู้ต้องขังชาวญี่ปุ่น (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต), โดย ฌักกิต บุญจันทร์, ม.ป.ป.

1) ป้องกันผู้ต้องขังหลบหนี อันเป็นหัวใจหลักของงานราชทัณฑ์ หรืองานเรือนจำ

2) ป้องกันผู้ต้องขังจิตปกติหรือไม่ปกติก็ตาม มิให้ทำการอันเป็นอันตรายต่อตนเอง หรือผู้อื่นซึ่งเมื่อเข้าใจเจตนารมณ์ของกฎหมายดังนี้แล้ว ก็ยากที่จะใช้เครื่องพันธนาการไปในทางที่ ผิดได้ เว้นแต่จะมีเจตนาเช่นนั้นหากพิจารณาข้อกำหนดว่าด้วย กฎมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับปฏิบัติต่อ ผู้ต้องขังของสหประชาชาติ ซึ่งกรมราชทัณฑ์อ้างว่าได้ยึดถือปฏิบัติ จนถึงกับมาอ้างไว้ในพระราช กฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมราชทัณฑ์ ก็จะเห็นว่าหลักการใช้เครื่องพันธนาการใน พระราชบัญญัติราชทัณฑ์และกฎมาตรฐานขั้นต่ำฯ คล้ายคลึงกัน ความจริงหลักการเหล่านี้มีมานาน แล้ว ที่เป็นลายลักษณ์อักษรมีกำหนดอยู่ในข้อบังคับสำหรับปฏิบัติต่อนักโทษ ของคณะกรรมการ พิจารณาการลงอาชญา และทางกรมราชทัณฑ์ ค.ศ.1929 แก้ไขใน ค.ศ. 1935ของสันนิบาตชาติ⁵³ เข้าใจทั้งกฎมาตรฐานขั้นต่ำฯ และพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ก็คงมีที่มาจากข้อบังคับฯ ของสันนิบาตชาตินี้เองหลักการต่าง ๆ จึงคล้ายคลึงกัน มิใช่แต่เฉพาะเรื่องการใช้เครื่องพันธนาการ เท่านั้น เดิมเครื่องพันธนาการมีเพียง ตรวน กุญแจมือ และ โซ่ล่ามเท่านั้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2541 ได้มี การแก้ไขกฎกระทรวงฯ ข้อ 25-28 เพิ่มเติมกุญแจเท้าขึ้นมาอีกประเภทหนึ่ง⁵⁴ ซึ่งเหตุที่ต้องมีการ แก้ไขเพิ่มเติมกฎกระทรวงฯ ก็เพราะต้องการจะเพิ่มเครื่องพันธนาการประเภทกุญแจเท้าขึ้นมาอีก ประเภทหนึ่ง ตามแบบอย่างของต่างประเทศ หรือบางประเทศโดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่อให้ดูเป็นอารยะมากขึ้น พร้อมกันนี้ก็ ได้เพิ่มตรวนขึ้นมาอีกหนึ่งขนาด และกำหนดให้ใช้ตรวน แบบใหม่ที่ทันสมัย แต่มีประสิทธิภาพดีกว่าเดิมเพราะใช้เหล็กอย่างดี⁵⁵ ตลอดจนปรับปรุงวิธีการใช้ เครื่องพันธนาการไปด้วย สำหรับในปี 2549 ก่อนที่จะมีการยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร ไทย พ.ศ. 2540 ได้มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 (ฉบับที่...) พ.ศ. ... โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ให้กระทำได้ซึ่งร่างพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าว ยังอยู่ในระหว่างดำเนินการตรวจพิจารณาร่าง ของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาซึ่งเนื้อหาในร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติ ราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 (ฉบับที่ ...) พ.ศ. ... ที่เกี่ยวกับการใช้เครื่องพันธนาการ⁵⁶ ได้แก่มตรา 12 ให้ ยกเลิกความในวรรคสองของมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์พ.ศ. 2479 และให้ใช้ความ ต่อไปนี้แทน “ภายใต้บังคับอนุมาตรา (4) และ (5) แห่งมาตรานี้ ให้อธิบดีกำหนดพัศดีผู้มีอำนาจที่ จะสั่งให้ใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องขัง และเพิกถอนคำสั่งนั้น” มาตรา 13 ให้เพิ่มความต่อไปนี

⁵³ เอกสารการสอน ชุดวิชา กฎหมายเกี่ยวกับงานราชทัณฑ์ (น.82.). เล่มเดิม.

⁵⁴ กฎกระทรวง ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2541) ออกตามความในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479.

⁵⁵ กรมราชทัณฑ์ (น. 4). เล่มเดิม.

⁵⁶ ในปัจจุบันกรมราชทัณฑ์ได้กำหนดให้มีแบบสำหรับการควบคุมการใช้เครื่องพันธนาการ.

เป็นมาตรา 14/1 มาตรา 14/2 และมาตรา 14/3 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 “ มาตรา 14/1 ห้ามมิให้ใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขังที่มีอายุเกินหกสิบปี หรือผู้ต้องขังหญิง เว้นแต่กรณี ตามมาตรา 14 (1) หรือ 14 (2) และพัสติเห็นเป็นการจำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องพันธนาการมาตรา 14/2 ห้ามมิให้ใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขังที่มีอายุต่ำกว่าสิบแปดปี เว้นแต่กรณีตามมาตรา 14 (1) หรือ (2) และพัสติเห็นเป็นการจำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องพันธนาการหรือเป็นผู้ต้องขังที่ถูกคุมตัวไป นอกเรือนจำ และเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ควบคุมเห็นเป็นการจำเป็นที่จะต้องใช้เครื่องพันธนาการ มาตรา 14/3 การใช้เครื่องพันธนาการกับผู้ต้องขังนั้น ให้บันทึกแสดงเหตุผลความจำเป็นไว้ด้วย”⁵⁷ ซึ่งเหตุผลในการปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ก็เนื่องมาจากว่า พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ ได้ประกาศบังคับใช้มาเป็นเวลานาน มีบางส่วนล้าสมัยไม่สอดคล้องกับ รัฐธรรมนูญและสภาวะการณ์ในปัจจุบัน⁵⁸ เนื่องจากกระบวนการยุติธรรม เป็นการดำเนินความ ยุติธรรมที่ขับเคลื่อน โดยการปฏิบัติงานของพนักงาน หรือเจ้าพนักงานหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่ง แบ่งงานกันทำเป็นขั้นเป็นตอนและพึ่งพาอาศัยกัน กล่าวคือมีเจ้าหน้าที่ตำรวจทำการสืบสวน สอบสวนและจับกุม มีพนักงานอัยการทำหน้าที่ฟ้องร้องดำเนินคดี มีผู้พิพากษาทำหน้าที่ พิเคราะห์พิพากษาคดี และสุดท้ายก็มีเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ ทำหน้าที่ควบคุมอบรมสั่งสอนผู้กระทำผิด เพื่อให้ผู้กระทำผิดกลับตัวเป็นคนดีเมื่อพ้นโทษไปแล้ว ซึ่งถือว่างานราชทัณฑ์ในท้ายที่สุดนี้ถือเป็น งานที่สำคัญยิ่งต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ของผู้กระทำผิด หรือผู้ต้องขัง ดังนั้น เพื่อให้การ ดำเนินกระบวนการยุติธรรมสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างสมบูรณ์ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ จะต้องศึกษาถึงการบังคับโทษทางอาญาด้วย ซึ่งในการศึกษากฎหมายอาญาและกระบวนการ ยุติธรรมทางอาญา นอกจากจะต้องศึกษากฎหมายอาญาและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาแล้ว จำเป็นต้องศึกษากฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษด้วยกฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษเป็นกฎหมายที่ บัญญัติขึ้นมาเพื่อกำหนดวิธีปฏิบัติในการที่จะจัดการกับผู้กระทำผิดในขั้นตอนสุดท้ายของ กระบวนการยุติธรรม โดยการควบคุมผู้กระทำผิดไว้ตามคำพิพากษาของศาล เพื่อแก้ไขและ ปรับปรุงบุคคลผู้กระทำผิดให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่ดีเสียใหม่จนสามารถกลับเข้าสู่ สังคมและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นปกติสุขกฎหมายดังกล่าวนี้จะกำหนดลักษณะและวิธีการ บังคับโทษจำคุก รวมถึงโทษกักขัง และกำหนดลักษณะวิธีการเพื่อความปลอดภัยอื่นที่เป็นการจำกัด สิทธิและเสรีภาพ ที่กระทำในเรือนจำและทัณฑ์สถานทั้งหลาย ซึ่งถือเป็นส่วนของกฎหมายอาญา

⁵⁷ บันทึกหลักการและเหตุผลประกอบร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479.

⁵⁸ แหล่งเดิม. (น.30).

และกระบวนการยุติธรรมทางอาญาโดยเป็นหลักที่เชื่อมโยงกับกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา คือ หลังจากศาลได้มีคำพิพากษาถึงที่สุดให้ลงโทษจำคุก การบังคับคดี ก็คือ การออกหมายจำคุกส่งไปยังเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์เพื่อบังคับโทษอาญาต่อไป⁵⁹ แต่แม้จะเป็นการจ้างตามหมายจ้างตามหมายจ้างของศาล ในการที่จะปฏิบัติต่อผู้ต้องจ้างตามหมายจ้างดังกล่าวก็ย่อมต้องใช้กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษเช่นกัน เพราะถือเป็นมาตรการบังคับทางอาญาอย่างหนึ่งตามที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อ ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกนั้น การบังคับโทษได้ก่อกำเนิดมาเป็นเวลานานแล้ว โดยมุ่งที่จะหาวิธีการมาบังคับใช้กับผู้กระทำความผิดหลังจากที่ถูกศาลพิพากษา มีวิวัฒนาการมาแต่ละยุคสมัยแผ่ขยายจนมีการบังคับใช้ในหลายประเทศ ซึ่งบางประเทศก็มีกฎหมายบังคับโทษบัญญัติไว้ต่างหาก เช่น ประเทศเยอรมันนี ญี่ปุ่น รวมถึงประเทศไทยด้วย บางประเทศก็บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เช่น ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งในการบัญญัติกฎหมายที่ใช้บังคับกับผู้ต้องจ้างของแต่ละประเทศนั้น ได้เริ่มหันมาคำนึงถึงสิทธิต่าง ๆ ที่ผู้ต้องจ้างควรจะได้รับมากขึ้น สาเหตุที่สำคัญ ก็คือปรัชญาของการลงโทษได้เปลี่ยนไป จากที่ต้องการให้ผู้ต้องจ้างต้องได้รับโทษสาสมกับความผิดหรือให้เจ็บทรมาน กลายเป็นการลงโทษเพื่อการแก้ไขปรับปรุงหรือฟื้นฟูให้เขาเหล่านั้นกลับตัวเป็นคนดีและหันหน้าเข้าสู่สังคมได้ โดยไม่หวนกลับไปกระทำผิดซ้ำอีก⁶⁰ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทั่วโลกให้ความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตย ผู้บัญชาการเรือนจำจะอนุญาตให้ใช้เครื่องพันธนาการอย่างอื่น ซึ่งเห็นว่าเบาว่าที่กำหนดไว้ในกฎนี้ก็ได้ จากหลักกฎหมายดังกล่าวทั้งในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์และกฎกระทรวงฯ จะเห็นว่ากรณีของการใช้เครื่องพันธนาการนั้น กฎหมายบัญญัติไว้ชัดเจนเป็นหลักไว้เลยว่า ห้ามใช้ชนอกจากจะเข้าข้อยกเว้นสำหรับผู้ต้องจ้างที่สูงอายุและผู้ต้องจ้างหญิงคงไม่มีปัญหาในทางปฏิบัติกับนักโทษ เรียกว่า คนต้องจ้าง หรือคนต้องในระหว่างอุทธรณ์ หรือฎีกาเพราะกฎกระทรวงฯ บัญญัติให้ใช้เครื่องพันธนาการต่อผู้ต้องจ้างเหล่านี้ เฉพาะในกรณีที่ต้องนำตัวออกไปนอกเรือนจำเท่านั้น แต่บางรายที่ปฏิบัติกันมา ถึงแม้ว่าในเรือนจำก็ใช้ จนถึงขั้นต้องมีการเรียกร้องกัน หากพิจารณาความในมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติราชทัณฑ์แล้ว จะเห็นว่าเจตนารมณ์ของกฎหมายนี้ ต้องการให้ใช้เครื่องพันธนาการเพื่อป้องกันเหตุร้ายหลักๆ 2 ประการเท่านั้น คือ

- 1) ป้องกันผู้ต้องจ้างหลบหนี อันเป็นหัวใจหลักของงานราชทัณฑ์ หรืองานเรือนจำ

⁵⁹ จาก กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ ศึกษากรณิศการลวันต้องโทษจำคุก (น.29), โดย ชีรรัตน์ สัมมา , 2546, ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

⁶⁰ จาก เอกสารการสอน ชุติวิชา การปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิด หน่วยที่ 1-7 (พิมพ์ครั้งที่ 5) (น.243), โดย รุจิรา พุกขยาชีวะ, และนันทิ จิตสว่าง , 2546, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

2) ป้องกันผู้ต้องขังจิตปกติหรือไม่ปกติก็ตาม มิให้ทำการอันเป็นอันตรายต่อตนเอง หรือผู้อื่น⁶¹

2.4 พัฒนาการของกฎหมายการใช้เครื่องพันธนาการต่อผู้ต้องขัง

ในประเทศไทย และพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 ของประเทศไทยสืบเนื่องมาจากการรับรองและคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังนั้น มีความเป็นมานับแต่ยุคสมัยของการเรียกร้องอิสรภาพและเสรีภาพในประเทศตะวันตก และมีการเรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิพลเมืองโดยสิทธิของผู้ต้องขังถือเป็นสิทธิของพลเมืองอย่างหนึ่งที่มีการเรียกร้องและทำให้ได้มาด้วยเหตุผลที่ว่า การที่ผู้ต้องขังต้องถูกแยกตัวออกจากสังคมปกติทำให้เขาถูกจำกัดเสรีภาพต่าง ๆ และทำให้เกิดปัญหาในเรื่องของความถูกต้องชอบธรรม ความพอดีในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขัง ความทุกข์ทรมานที่ผู้ต้องขังได้รับจากการถูกแยกตัวออกจากการถูกจำกัดสิทธิต่าง ๆ ตามกฎหมาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำไปสู่การเรียกร้องให้ตระหนักถึงการคุ้มครองสิทธิต่าง ๆ ตามกฎหมาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำไปสู่การเรียกร้องให้ตระหนักถึงการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขังอันเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน (Basic Human Rights) รวมทั้งเรียกร้องให้มีการรับรองสิทธิตามกฎหมายที่บุคคลนั้นพึงได้รับด้วยเพราะแม้ว่าผู้ต้องขังจะเป็นบุคคลที่ถูกจำกัดเสรีภาพและต้องสูญเสียสิทธิบางประการไปจากการถูกลงโทษ แต่ยังมีสิทธิบางประการในฐานะที่เป็นมนุษย์ ที่ไม่อาจถูกจำกัดหรือล่วงละเมิดได้⁶² การเรียกร้องให้คุ้มครองสิทธิของผู้ต้องขัง ยังเกิดขึ้นเนื่องจากการพัฒนาแนวความคิดในเรื่องสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นสิทธิที่มีมาตั้งแต่สมัยกรีกและโรมันในรูปของสิทธิธรรมชาติ (Natural Right) โดยมีแนวความคิดว่ามนุษย์เกิดมาเท่าเทียมกันและพระเจ้าเป็นผู้สร้างมนุษย์ขึ้นมาและได้ให้สิทธิบางอย่างแก่มนุษย์ สิทธิเหล่านี้จึงไม่อาจโอนกันได้และไม่มีใครล่วงละเมิดได้ และรัฐทั้งหลายจะต้องทำทุกอย่างเพื่อให้มนุษย์มีสิทธิอย่างเต็มที่ที่สิทธิธรรมชาติดังกล่าวที่บุคคลทุกคนพึงมี ก็คือ สิทธิพื้นฐานของพลเมือง ซึ่งต่อมาเรียกสิทธิประเภทนี้ว่า “สิทธิมนุษยชน” (Human Right) อันครอบคลุมถึงสิทธิของผู้ต้องขัง⁶³ ดังนี้ การจะกล่าวถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ จึงต้องพิจารณาถึงสิทธิมนุษยชนไปควบคู่กันเพราะสิทธิมนุษยชนเป็นคุณลักษณะประจำตัวของมนุษย์ทุกคน ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์

⁶¹ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479.

⁶² จาก เอกสารการสอน ชุติวิชา กฎหมายเกี่ยวกับงานราชทัณฑ์ หน่วยที่ 9-15 (น.50), โดย กุลพล พลวัน, 2546, นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

⁶³ จาก หลักประกันสิทธิผู้ต้องขัง : กรณีศึกษาสิทธิในการดำเนินชีวิต (น.14), โดย ัญญา จรรยาชัยเลิศ, 2548, ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

และเป็นสิ่งจำเป็นมิใช่เพียงเพื่อการมีชีวิตอยู่ แต่เพื่อการดำรงชีวิตที่มีศักดิ์ศรี กล่าวคือ เพื่อชีวิตที่มีคุณค่าสมกับความเป็นมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นรากฐานของความยุติธรรมที่จะเกิดขึ้นในสังคมด้วย

ในประเทศหรือรัฐเสรีประชาธิปไตย ต่างก็ยึดมั่นในลัทธิปัจเจกชนนิยม หรือเฉพาะบุคคลทั้งสิ้น ซึ่งลัทธิปัจเจกชนนิยมกล่าวไว้ว่า มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาย่อมมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อันมีลักษณะเป็นนามธรรม โดยจะปรากฏให้เห็นในรูปของความสามารถในการที่จะกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ ซึ่งการที่มนุษย์แต่ละคนจะสามารถกำหนดชะตากรรมได้ก็ต่อเมื่อแต่ละคนมี “แดนแห่งเสรีภาพ” และภายในแดนแห่งเสรีภาพนี้ บุคคลแต่ละคนสามารถที่จะกระทำการใดๆ ได้อย่างอิสระตามอำเภอใจ ปราศจากการแทรกแซงของบุคคลอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใช้อำนาจปกครองซึ่งแนวความคิดดังกล่าวถือเป็น ที่มาในการให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในการที่บุคคลจะสามารถใช้สิทธิเสรีภาพที่ตนมีอยู่นั้น ไปพัฒนาบุคลิกภาพของตนไม่ว่าทางร่างกายหรือจิตใจหรือที่เรียกว่า เสรีภาพในขั้นพื้นฐาน⁶⁴ โดยที่รัฐเสรีประชาธิปไตย จะให้การรับรองถึงสิทธิ และเสรีภาพของราษฎรไว้ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ แต่จะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับพื้นฐานในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณีและความก้าวหน้าในทางวิชาการหรือเทคโนโลยีของแต่ละประเทศ อย่างกรณีของประเทศไทยนั้นสิทธิเสรีภาพของบุคคล ได้มีการนำมากำหนดไว้ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ อันเป็นการให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคล และนับได้ว่าเป็นหลักเกณฑ์ที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยซึ่งได้มีการพัฒนาตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบันรูปแบบการดำรงชีวิตของมนุษย์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะต้องอยู่กันเป็นกลุ่มเป็นชุมชนจนถึงระดับประเทศ ซึ่งก็ส่งผลให้มีการร่างกฎเกณฑ์กำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคมขึ้นแตกต่างกันไปเพื่อการอยู่ร่วมกัน ไปเพื่อการอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากนั้นสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบเรียบร้อยโดยรัฐหรือผู้ปกครองนั้นมีหน้าที่ในการปกครองดูแลประชาชนให้เกิดความสงบสุข ซึ่งการที่จะบรรลุวัตถุประสงค์เช่นนี้ได้ รัฐจำเป็นต้องใช้อำนาจปกครองทั้งในทางส่งเสริมและในทางจำกัดสิทธิเพื่อจัดระเบียบสังคมให้อยู่ในกรอบที่กำหนดไว้อย่างไรก็ตามถึงแม้ผู้ปกครองจะมีอำนาจในการกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แต่ก็เชื่อว่าจะสามารถใช้อำนาจที่มีนั้นได้อย่างมีอิสระเสรี เพราะมนุษย์ทุกคนที่เกิดมานั้น ไม่ว่าจะเป็หญิงหรือชายย่อมมีสิทธิประเภทหนึ่งอันเป็นสิทธิประจำตัวอันไม่อาจโอนให้แก่กันได้ และไม่อาจถูกทำลายได้โดยอำนาจใด ๆ เป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental Rights) ของความเป็นมนุษย์อันเท่าเทียมกันและไม่อาจแบ่งแยกกันได้ ซึ่งการกระทำอย่างใด ๆ ของผู้ปกครอง จะต้องคำนึงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์การใช้อำนาจจะ

⁶⁴ จาก *หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตามรัฐธรรมนูญ* (น.113), โดยบรรเจิด สิงคะเนติ, 2547, ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

ล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพและพิทักษ์สิทธิและเสรีภาพมิให้ถูกทำลาย แต่อย่างไรก็ตามสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนนั้นตราบใดที่ไม่มีกฎหมายภายในของรัฐบัญญัติรับรองไว้ให้ชัดเจน ก็จะมีผลเพียงแสดงว่าประชาชนควรมีอิสระ เป็นเพียงข้อเรียกร้องต่อรัฐในการกระทำการใด ๆ ที่จะต้องคำนึงถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการออกกฎหมายภายในหรือนำมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญตามทฤษฎีอำนาจอธิปไตยของรัฐบาลจะทำให้ผลบังคับใช้อย่างแท้จริง เพราะสิทธิเหล่านี้ได้ถูกรับรองและถือเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ

ข้อบ่งใช้เครื่องพันธนาการนั้น ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479 มาตรา 14 บัญญัติว่า “ห้ามมิให้ใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องขัง เว้นแต่

- (1) เป็นบุคคลที่น่าจะทำอันตรายต่อชีวิต หรือร่างกายของตนเองหรือผู้อื่น
- (2) เป็นบุคคลวิกลจริต หรือจิตไม่สมประกอบ อันอาจเป็นภัยอันตรายต่อผู้อื่น
- (3) เป็นบุคคลที่น่าจะพยายามหลบหนีการควบคุม
- (4) เมื่อถูกคุมตัวไปนอกเรือนจำ เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ควบคุมเห็นเป็นการสมควรที่

จะต้องใช้เครื่องพันธนาการ

(5) เมื่อรัฐมนตรีสั่งว่าเป็นการจำเป็นจะต้องใช้เครื่องพันธนาการ เนื่องจากสภาพของเรือนจำ หรือสภาพการณ์ของท้องถิ่นภายใต้บังคับอนุมาตรา (4) และ (5) แห่งมาตรานี้ ให้พัศดีเป็นเจ้าหน้าที่มีอำนาจที่จะสั่งให้ใช้เครื่องพันธนาการแก่ผู้ต้องขัง และที่จะเพิกถอนคำสั่งนั้น และมีการอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับเครื่องพันธนาการและข้อบ่งใช้ไว้ในกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2479⁶⁵ หมวด 3 ข้อ 25 ข้อ 26 ข้อ 27 ข้อ 28 ข้อ 29 และข้อ 30 ดังต่อไปนี้

เครื่องพันธนาการที่จะใช้กับผู้ต้องขังนั้น มี 4 ประเภท คือ

- (1) ตรวน
- (2) กุญแจมือ
- (3) กุญแจเท้า
- (4) โซ่ล่าม

ตรวนมี 3 ขนาด คือ

- (1) ขนาดที่ 1 วัดผ่าศูนย์กลางเหล็กวงแหวน 10 มิลลิเมตร
- (2) ขนาดที่ 2 วัดผ่าศูนย์กลางเหล็กวงแหวน 12 มิลลิเมตร

⁶⁵ แก้ไขเพิ่มเติมโดยกฎกระทรวง ฉบับที่ พ.ศ. 2541 ออกตามความในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ.2479.

(3) ขนาดที่ 3 วัดผ่าศูนย์กลางเหล็กวงแหวน 1 มิลลิเมตร

โซ่ระหว่างวงแหวนของตรวนขนาดที่ 1 และขนาดที่ 3 ให้มีความยาวไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร และไม่เกิน 75 เซนติเมตร กับให้มีขนาดของลูกโซ่ซึ่งวัดผ่าศูนย์กลางเหล็กสำหรับขนาดที่ 1 ไม่เกิน 10 มิลลิเมตร และสำหรับขนาดที่ 3 ไม่เกิน 17 มิลลิเมตร ส่วนโซ่ระหว่างวงแหวนของตรวนขนาดที่ 2 ให้มีความยาวไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร และไม่เกิน 70 เซนติเมตร กับให้มีขนาดของลูกโซ่ซึ่งวัดผ่าศูนย์กลางเหล็กไม่เกิน 4.75 มิลลิเมตร ” กุญแจมือเป็นไปตามแบบและขนาดซึ่งกรมราชทัณฑ์กำหนดไว้

กุญแจเท้าให้เป็นไปตามแบบที่กรมราชทัณฑ์กำหนดไว้ เว้นแต่ขนาดของโซ่ระหว่างกุญแจเท้าของทั้งสองข้างต้องมีความยาวไม่น้อยกว่า 38 เซนติเมตร และไม่เกิน 50 เซนติเมตร กับให้มีขนาดของลูกโซ่ซึ่งวัดผ่าศูนย์กลางเหล็กไม่เกิน 4.75 มิลลิเมตร โซ่ล่ามให้มีขนาดตามที่กำหนดไว้สำหรับตรวน ขนาดที่ 1 และ ขนาดที่ 3 ”